

Daareanstaltnes Bygningsforhold i Tydskland og England.

Bibliotek for Læger 3.R.Bd.4 35-115 1848

Optisk indlæsning og korrektur Eddie Danielsen, Nils Jepsen, Museum Ovartaci 2012

Der gives neppe nogen Gren af Lægevidenskaben, hvis Udvikling og Flor i den Grad er afhængig af Hospitalsvæsenet som Psychiatrien. Om Medicinen ogsaa henter sit brugbareste Materiale fra Hospitalerne, saa har Lægekunsten i sin praktiske Udøvelse udenfor disse en Maalestok for Værdien af de i Hospitalerne vundne Resultater, som Psychiatrien mangler, fordi Betingelserne for en heldig Behandling af Sindssygdommene kun sjelden formaae at tilvejebringes udenfor Daareanstaltnes. Man kunde vel endog sige, at medens Hospitalerne overhovedet afgive den videnskabelige Basis for Medicinen, har denne som Kunst netop sin egentlige Opgave at løse paa Privatlivets Enemærker, hvorimod dette er saa langt fra at være Tilfældet med Psychiatrien, at denne paa den samme Skueplads som oftest seer sig indskrænket til prophylaktiske Forholdsregler, kun undtagelsesvis og under særegne Omstændigheder kan drive det højere end til en palliativ

36

Hjælp, og saaledes nødvendigvis er henvist til en anden Mark for "sin væsentlige Virksomhed. Seer man altsaa bort fra den theoretiske Udvikling, man især i Tydskland tidligere stræbte at føre Psychiatrien i Møde ad den spekulative Vej uden tilhørlig Anerkjendelse af dens Karakter som Erfaringsvidenskab, kan det vel siges, at Daareanstaltnes Historie er Psychiatriens Historie, og da hine, for at gjentage et bekjendt Ord af *Esquirol*, i sig selv ere det mægtigste therapeutiske Agens imod Sindssygdommene, at de Principer, der lægges til Grund for deres Indretning og Organisation, afgive den sikreste Maalestok for Psychiatriens Standpunkt som Videnskab.

Siden de Afsindige i Slutningen af forrige Aarhundrede begyndte at blive en Gjenstand for Deltagelse, og det Offentlige i det mindste til en vis Grad havde vedkjendt sig Forpligtelsen til at hæve dem op af den Usselhedstilsland, under hvilken der egentlig ikke kunde være Tale om noget Daarevæsen, har dette gennemgaaet tre forskjellige Udviklingsstadier.

Det *første* af disse betegnes væsentligt af de rent *humane* Bestræbelser efter at tilvejebringe den materielle Forbedring i de Afsindiges ydre Kaar, der maatte fremstille sig som det mest paatrængende Krav, efter at Aarhundreders nedarvede Ligegyldighed havde reduceret disse Menneskers Tilværelse til en kummerlig Vegeteren under Forhold, hvis Usselhed saa at sige havde frembudt den eneste Lægedom for deres Elendighed, ved aabenhart at forkorte et Liv, man ikke tillagde noget Værd. Ligesom en vis Grad af materiel Velværen altid maa danne Grundvolden for den højere Udvikling, saaledes var dette Stadium en uomgængelig nødvendig Forberedelse, for at Daarevæsenet kunde gaae en videnskabelig Udvikling i Møde. Det Var

37

Pinel, som ved sine utrættelige Bestræbelser i Bicêtre gav Stødet til dette Stadiums Indtrædelse, og hvorved denne eminente Aand ikke blev staaende ved blot at arbejde i Humanitetens Tjeneste, men baade i sin praktiske Færd som Daarelæge og i sin

psychiatriske Forfattervirksomhed har efterladt sig et umiskjendeligt Vidnesbyrd om, at han tilfulde erkjendte Omfanget af Psychiatriens Opgave, maa den materielle Forbedring i de Afsindiges Kaar dog betragtes som Hovedresultatet, ikke blot af hans Virksomhed, men af de paafølgende 30 Aars Bestræbelser i denne Retning.

Men efterhaanden som der paa denne Grundvold udviklede sig en theoretisk Bygning, stillede sig det, der var at gjøre for de Afsindige, ikke længere som et blot Humanitetskrav. Den Andel, der tilkom Lægevidenskaben i Opgavens Løsning, vandt en klarere Anerkjendelse, og det begyndte i denne anden Periode af Daarevæsenets Historie at blive et Hovedspørgsmaal, hvorledes denne Del af Opgaven bedst kunde løses. Man tog sig for at ordne Stoffet efter praktiske Hensyn, eller det mindste efter hvad der blev anset for praktiske Hensyn, man etablerede en Distinktion mellem de Uhelbredelige og de Helbredelige, henviste hine til Humanitetens Omsorg som mindre vedkommende den lægelige Virksomhed, og forbeholdt denne en mere udelukkende Indflydelse paa de Helbredelige. Saaledes opstod de rene Helbredelsesanstalter, medens Residuet af Behandlingen i disse anvistes Plads i Plejeanstalter, der vel ikke skulde unddrages Lægernes Indflydelse, men dog især var Gjenstand for en humanistisk Omsorg. Det var navnlig i Tydskland, at dette System gjorde sig gjældende; og det er fornemmelig Jacobi og Zeller, som efterat den i sin Tid

38

saa berømte Sonnensteiner Anstalt i Kongeriget Sachsen var kommet i Stand som en af dette Systems første Frugter, have arbejdet for en skarp Adskillelse mellem de Helbredelige og Uhelbredelige.

Imidlertid viste det sig temmelig snart, at dette System kun tilsyneladende hvilede paa en virkelig praktisk Grundvold. Der laa allerede en Vilkaarlighed i at statuere en *skarp* Adskillelse efter et Inddelingsprincip, som dog egentlig ikke var begrundet i Andet, end i Videnskabens Begrænsning, og som følgelig maatte tabe sin Gyldighed i samme Grad, som en højere Udvikling maatte sætte Psychiatrien i Stand til at udrette mere. Desuden lærte Erfaringen snart, at den hele Adskillelse, gennemført med den Strenghed, som Ordførerne fra forrige Periode vilde, ingenlunde medførte de tilsigtede Fordele for de Helbredelige, medens den ledede til aabenbar Tilsidesættelse af de Uhelbredelige, og altsaa i Virkeligheden blev til en Uretfærdighed mod største Delen af de Afsindige. Man begyndte altsaa i denne *trede* Periode atter at henvende Opmærksomheden paa de Uhelbredelige, og at bringe dem i nærmere Forbindelse med de Helbredelige, medens man bibeholdt, hvad der af forrige Periodes Principer virkelig var holdbart, og saaledes lykkedes det, ved *den relative Forbindelse imellem Helbredelige og Uhelbredelige* i forskellige Bygninger, der tilsammen danne et organisk Hele, at overvinde de Vanskeligheder, som rejste sig fra de to Klassers umærkelige Overgang i hinanden og fra Umuligheden af, under en skarp og ofte vilkaarlig Adskillelse at fyldestgjøre alle de Hensyn, Afsindighedsformernes individuelle Forskelligheder i Praxis gjøre Krav paa. Det er fornemmelig Damerow, der har Fortjenesten af at have ført Anstalts-

39

væsenet til det Punkt, det nu befinder sig paa, og hvis Bestræbelser i denne Retning stedse finde mere Anerkjendelse. *Jacobi* (paa Siegburg), som er en altfor ungdommelig Olding, til ikke at paavirkes af alle Tidens Bevægelser, holder ikke længer ubetinget paa den Adskillelse, han selv for 25 Aar siden bidrog Sit til at etablere, og Zeller (i Winnenthal) er blandt de tydske Daarelæger det eneste Navn af Betydenhed, som endnu

ikke vil opgive Troen paa den absolute Adskillelises formentlige Fortrin.

Med faa Ord kan man altsaa betegne Daarevæsenets Udviklingsgang saaledes , at den første Periode gjorde Humanitetshensynet til Hovedsagen, den anden arbejdede med nogen Ensighed paa at forhjælpe den videnskabelige Side af Sagen til sin Ret, medens den nyere Tid stræber efter al sammensmelte begge disse Hovedhensyn til en harmonisk Enhed.

Det er forøvrigt kun Hovedomridsene af Anstaltsvæsenets Udviklingsgang, vi her have skizzeret, og det er langt fra, at man allevegne skulde kunne paavise de tre ovenantydede Stadier: ja Tydskland er i Grunden det eneste Land, hvor de alle have afløst hinanden i en temmelig markeret Rækkefølge, medens saavel Frankrig, som især England har gaaet sin egen selvstændige Gang, mere og mindre uberørt af de Principer, som i Tydskland have fortrængt hinanden, og navnlig, forsaavidt som der i disse Lande er bragt *virkelig Plan* i de Helbredeliges og de Uhelbredeliges gjensidige Forhold i Anstalterne, oversprunget den absolute Adskillelises Stadium, hvori da rimeligvis Grunden har ligget til, at Ideen af den relative Forbindelse med alle dens Fordele i de to nævnte Lande er fremtraadt med langt mindre Klarhed og Bestemthed end i Tydskland, omendskjøndt den i det mindste i Eng

40

land synes stærkt paa Veje til at gjøre sig gjældende, kun gjennem en anden Udvikling end i Tydskland.

Den *franske* Psychiatri har som Videnskab betragtet unægtelig væsentlige Fortjenester fremfor den tydske. Ikke blot at det første Stød til dens Udvikling som saadan er skeet gjennem *Pinel* , hvis System dog endnu stedse mere eller mindre ligger til Grund for alle *dem*, der have haft en blivende Betydning: er aldrig saaledes som den tydske kommet paa Afveje ved at forvilde sig ind i Spekulationens taagede Regioner, og har bestandig med temmelig Bestemthed fastholdt den Karakter af en Erfaringsvidenskab, som den en Tidlang var nær ved ganske at tabe i Tydskland. Derimod turde det franske Anstaltsvæsen endnu være langt fra at kunne maale sig med det tydske Den franske Daarelov af 30te Juni 1838 har neppe opnaaet den tilsigtede Virkning; i det mindste synes de Frugter, Bygningsforholdene have høstet deraf, endnu ikke at have været store. Den paalægger vel Departementerne at oprette særegne Daareanstalter, men *forsaavidt* som denne Bestemmelse allerede er gennemført, (thi dette er endnu langt fra Tilfældet overalt), er der dog endnu ikke bevirket en tilstrækkelig Planmæssighed i deres Indretning, og for en stor Del har man hidtil behjulpet sig med ofte meget utilfredsstillende Omkalfatringer af gamle Bygninger. Saaledes var *Stephansfeld* i Elsas, der almindelig ansees for en af de bedste Departementsanstalter, og allerede i 1835 var bleven indrettet til sit nærværende Brug i et forhenværende Kloster, som efterhaanden havde maattet tjene forskellige veldædige Öjemed, først i Begyndelsen af indeværende Aar i Begreb med at ombygges efter en Plan, som vistnok vil tilvejebringe et smukt arkitektonisk Hele, men dog

41

ikke tillade Patienternes Klassifikation efter deres større eller mindre Trang til psychiatrisk Behandling.

Overhovedet er det mærkeligt nok, at de franske Daarelæger, skjøndt de senere Aar have bragt flere Beviser paa deres Aerkjendelse af Tydskernes Præstationer i denne Retning, dog netop angaaende Forholdet mellem de Helbredelige og Uhelbredelige ikke synes at ville indrømme Gyldigheden af det Princip, deres Naboer ikke blot have opstillet som en theoretisk Sætning, men praktisk godtgjort Hensigtsmæssigheden af.

Endnu mindre tilfredsstillende ere Bygningsforholdene i de *belgiske* Daareanstalter, der i en vis Henseende kunne henføres til samme Kategori, som de franske, for saavidt nemlig som de belgiske Daarelæger i deres Anskuelse ganske slutte sig til deres sydlige Naboer. *Gent* har saaledes to Hospitaler for Afsindige, et for Mandfolk og et for Fruentimmer; men de ere begge meget uheldigt beliggende midt i Byen, og indrettede i ældre Bygninger. Det førstnævnte skal være i en yderst slet Forfatning, og man veed med megen Behændighed at undvige den Fremmedes Ønske om at faae det at see. For det sidste derimod er der gjort alt hvad der vel under højst ugunstige lokale Forhold i materiel Henseende kan forlanges, og Anstalten skylder *Guislain*, der er Læge ved begge Genteranstalterne, mange gode specielle Indretninger; men Klassifikationen, og som Følge deraf en planmæssig Behandling, har at kæmpe med de største Vanskeligheder, uagtet *Guislain* har opbudet hele sit ualmindelige Talent, for at raade Bod paa mangfoldige Ulemper. Denne Mand har overhovedet i en Række af Aar ufortrødent arbejdet i denne Retning, men hans Bestræbelser for at bevæge de Gentske Autoriteter

42

til klækkelige Opofrelser, synes bestandig at være strandede paa kommunale Hensyn, og alt hvad han i denne Henseende har opnaaet, er en yderst elegant Indretning af Fruentimmerhospitalets mere indbringende Afdeling for Patienter af Stand, og Paabegyndelsen af en ny Anstalt for Mandfolk, men kun for de højere Klasser, udenfor Byen efter en af ham selv udkastet Plan og under meget passende Omgivelser.

Langt mere er der upaatvivlelig med Hensyn til Bygningsforholdene udrettet i England, som efterat Anerkjendelsen af de Afsindiges Adkomst til det Offentliges Hjælp først ret har gjennemtrængt Nationen, saa at sige ingen Opofrelser har skyet, for at oprette det Forsømte, og paa sin egen ejendommelige Vis stræber ved ægte Humanitet at udslette indtrykket af de oprørende Misbrug, som her maaskee mere end i noget andet Land betegnede Daarevæsenets tidligere Historie*)

*) Vi skulle anføre et Exempel, som unægtelig synes at retfærdiggjøre Englændernes store Mistillid til blot moralske Garantier for de Afsindiges forsvarlige Behandling. I Aaret 1813 fattede man Formodning om begaaede Misligheder ved Daareanstalten „*York Lunatic Asylum*,“ som hidtil havde været anseet for at levere ret gode Resultater. En Undersøgelseskommission blev nedsat; men da denne havde begyndt at faae Lys i Sagen, afbrændte en Del af Anstalten under Omstændigheder, som hævede det over al Tvivl, at Ilden var paasat, for at skjule hvad man ikke ønskede opdaget. Samtlige Embedsmænd og Betjente havde salveret sig i Tide, men flere Patienter indebrændte, og det blev blandt andet bevist, at en af Embedsmændene havde lagt aabenbare Hindringer i Vejen for Slukningen. Blandt utallige Afskyeligheder og Misbrug bragte Undersøgelseskommissionen, tildels ved Sammenligning mellem Anstaltens Protokoller og Sognets Kirkebøger for Dagen, at man i en Række af Aar havde vidst at holde Anstalten i en vis Anseelse hos Publikum ved Hjælp af forfalskede Protokoller samt Offentliggjørelsen af falske Helbredelses- og Dødelister, saa at Mortaliteten i Anstalten kun fik Skin af at beløbe sig til det Halve af dens virkelige Tal, et System der synes at have været fulgt i over 30 Aar, i hvilken Tid over 100 Dødsfald vare overførte blandt Helbredelserne, medens flere Patienter i de senere Aar sporløst vare forsvundne og rimeligvis ryddede af Vejen med Forsæt. Det Nærmere om disse oprørende Misbrug skyldte vi Mr. *Metcalfe*, den nuværende Læge ved det omtalte Asyl, der nu indtager en ret hæderlig Plads blandt Englands Daareanstalter. De omtales forøvrigt ogsaa i *Dr. Thurnams* „*Statistics of insanity*“ London 1845, og i *Conollys* „*Construction and government of lunatic asylums*“ London 1847, og i *det* Hele synes det, at dette Exempel, om end rimeligvis uovertruffet, dog langtfra er enestaaende.

43

Den Omstændighed, at Englands Daarevæsen, næsten alene med Undtagelse af den hæderlig bekendte Kvækeranstalt, *the Retreat* ved York, indtil langt ind i dette Aarhundrede vedblev at befinde sig i en virkelig skandaløs Tilstand, inden Lovgivningen kom de Afsindige til Hjælp, har rimeligvis stor Andel i at Daarevæsenet i dette Land endnu ikke ganske synes at være kommet til det Stadium, hvor det humanistiske Hensyn lader det therapeutiske komme behørigt frem, hverken hvad Anstaltens Organisation eller hvad deres Bygningsforhold angaaer.

I det vi nu i det Følgende skulle søge at vise, hvorledes de tyske og engelske Daareanstalters Bygningsforhold er et omtrentligt Udtryk af den praktiske Psychiatri respektive Standpunkt i disse to Lande, er det ikke vor Hensigt at levere nogen detailleret Beskrivelse over de forskjellige Anstalter, men kun at gjengive saadanne Hovedforhold i de nyeste og fornemste af dem, som kan tjene til at stille de vigtigste Momenter i deres rette Lys, og vise, hvilke der ere de væsentligste Resultater af den Experimenteren, som maatte gaae forud, inden

44

man kunde komme til nogenlunde faste Grundsætninger i Daareanstaltens Arkitektur. For Tydsklands Vedkommende skulle vi saa meget mere udelukkende holde os til et Udvalg af de nyeste Anstalter, som flere af de ældre allerede tidligere have været omtalte af Dr. *Hübertz* i „Bibliothek for Læger,” Ny Række, 10de Bind.

Det er i det Hele ikke muligt at opfatte alle de *tydske* Anstalters Ejendommeligheder i et Totalbillede, dels fordi de have udviklet sig gennem saa mange Stadier og under Indflydelsen af saa afvigende individuelle Anskuelser, at man ikke skal træffe mange, som bære Præget af at være fremgaaede saa at sige af een Støbning, og ikke frembyde Spor af idelige Forandringer, dels ogsaa fordi de betydelige Forskjelligheder i national Henseende, hvorunder Tydskland saa øjensynligt laborerer, med fuld Føje have gjort sig gjældende i dette Punkt. Thi der er neppe noget Anliggende, hvorpaa det Gøtheske Ord, „Eines schickt sich nicht für Alle,” finder en fuldere Anvendelse end netop paa Daarevæsenet, og ligesom det nationale Element overalt, skönt mere eller mindre bevidst, har paatrykket dette sit ejendommelige Præg, saaledes maa det naturligvis ogsaa bestandig komme i Betragtning ved Bedømmelsen saavel af Anstalterne i det Hele som af deres specielle Indretninger.

Der er ikke mange Punkter, hvorom Daarelægerne have været saa enige, som angaaende U hensigtsmæssigheden af Daareanstalters Beliggenhed i en større By, ja selv i den *umiddelbare* Nærhed af en mindre. Anskuelserne om det Maximum og Minimum, som Afstanden ikke bør overskride, varierer vel en Del, men det er en Selvfølge, at ligesom de lokale Forhold altid til en vis Grad i Virkeligheden have gjort Udslaget i dette Punkt, saaledes

45

der ogsaa indrømmes dem en ustridig Indflydelse til at forøge eller formindske saavel Fordelene som Ulemperne af Kjøbstadlivets Nærhed; og Hovedsagen vil altid være at Anstalten erhoder et fuldkommen landligt og fredeligt Præg, uden at afskjæres fra Afbenyttelsen af Bylivets Elementer. Denne Grundsætning har ogsaa gjort sig gjældende i de *fleste* af Tydsklands nyere Anstalter, og næsten alle have de en mere eller mindre tiltalende, ofte endog en udmærket smuk Beliggenhed. Dette gjælder for at anføre

Exempler; om *Sachsenberg* i det Mecklenborgske, *Halle*, *Illenau* i Baden, *Eberbach* i Nassau; men undertiden ere rigtignok Lokalforholdene af den Natur, at Beliggenhedens æsthetiske Skjönhed maa betales med Opofrelser af Meget, som ikke burde opofres. Dette er f. Ex. tildels Tilfældet med den nye Prageranstalt, ja selv med flere nyere, hvor man ikke kan tillægge de Forhold, som have bestemt Valget af Beliggenheden saa stor en Betydning som her.

Betragte vi nu de tyske Daareanstalters *Byggeplan og Klassifikation*, da er der først et Forhold, der gaaer gjennem alle de offentlige, og som har havt væsentlig Indflydelse saavel i denne Henseende som paa hele deres Karakter: det er den Omstændighed, at de ere bestemte for Afsindige af *alle* Samfundsklasser. At dette er en Fordel for Patienterne af de højere Stænder, derom overbeviser man sig let ved Sammenligning mellem de offentlige og private Anstalter; i det de første ofte afgive træffende Exempler paa, at det langt fra er saa vanskeligt som man i Almindelighed forestiller sig, under Behandlingen at nivellere Standsforskellen, medens den Uvirksomhed, som hersker i de fleste Privatanstalter, og de Klager, her føres over Vanskeligheden af at sysselsætte

46

Patienterne, næsten kunde synes at beroe paa, at her Intet er at nivellere, i det der mangler den faste Stok af Patienter af de arbejdende Klasser, som i de offentlige Anstalter netop er dem, der giver disse deres Karakter, og gjerne er stor nok til at rive de højere Klasser med sig ved Exemplets Magt. Men dette Forhold har medført Nødvendigheden af at lægge et mere kompliceret Klassifikationsprincip til Grund i Byggeplanerne. Tydskernes systematiserende Stræben førte dem upaatvivlelig i sin Tid for vidt i denne Retning, da man for en Del Aar tilbage syntes temmelig tilbøjelig til at opstille den Sætning „Divide et impera” som en Norm for Organisationen af en Daareanstalt, men de nyeste Anstalter have betydelig reduceret Klassernes Antal, ja enkelte af dem turde maaskee igjen være gaaet vel vidt i denne Henseende.

De kombinerede Helbredelses- og Plejeanstalter i Tydskland lægge i det Hele Kjønnsforskjelligheden til Grund som første Inddelingsprincip, Helbredeligheden eller Uhelbredeligheden, eller maaskee rettere sagt den større eller mindre Trang til psykiatrisk Behandling, som andet, Standsforskjellen og den mentale Tilstand som tredje og fjerde, hvoraft altsaa sees, at Afdelingerne for de Helbredelige i Gjennemsnit have 4 Klasser af hvert Kjøn, medens dette Antal for de Uhelbredeliges Vedkommende gjerne er reduceret til 3. Naar vi forøvrigt have nævnet Kjønnsforskjellen som *første* og Helbredeligheden eller Uhelbredeligheden kun som *andet* Inddelingsprincip, saa er det fordi en *streng* Gjennemførelse af den førstnævnte Adskillelse frembyder sig som uomgængelig nødvendig, medens den sidstnævnte Tvedeling i Følge Forholdenes Natur hverken kan eller bør være saa skarp som hin, og i Grunden mere maa betragtes som en væsentlig

47

Betingelse for Behandlingens *Frihed*, end som en *Skranke*, der ikke bør overskrides. Kjønnsadskillelsen afgiver overhovedet den eneste faststaaende Grændse i en Daareanstalt, medens alle de andre helst burde kunne bevæge sig efter Omstændighederne indenfor et vist Spillerum; og var det ikke fordi Ideen af Patienternes planmæssige Samvirken til det Heles Drift ikke lader sig udføre med eet Kjøn alene, kunde der maaskee endog være større Grund til at etablere en *fuldstændig* Adskillelse mellem Mandfolke- og Fruentimmer-Anstalter, end mellem Helbredelses- og Pleje-Anstalter.

Der var en Tid, da man gjorde sig megen Umage for at udfinde en bestemt Byggeplan, som kunde tilsikkre enhver Daareanstalt Opnaaelsen af de Öjemed, der kunne opnaaes gjennem Bygningsforholdene. Man skylder disse Bestræbelser mange eventyrlige Bygningsformer; men man er omsider overalt kommen til den Erkjendelse, at den ene Byggeplan vel kan have Fortrin, som den anden ikke formaaer at tilbyde, hvorimod den saa igjen ufejlbarlig har Mangler, som den anden er fri for, og at man paa Grund af de Elementers modstridende Beskaffenhed, som skulle forenes i en Daareanstalt, neppe kan tænke sig en Plan, som i lige Grad skulde gjøre alle de mangfoldige og for en stor Del modsatte Hensyn Fyldest, som Daarebehandlingen udkræver. Enhver Plan medfører altsaa sine Ulemper, som det maa være Bestyrelsens Opgave at overvinde: *den* maa være det levendegjørende Princip, som gjør de døde Kræfter frugtbringende; men Beskaffenheden af disse Frugter vil naturligvis altid til en vis Grad beroe paa Beskaffenheden af det Organ, som staaer til hint Principis Raadighed; og det er derfor upaatvivlelig ligesaa ensidigt, naar flere af de tydske Daarelæger synes at helde

48

til den Anskuelse, at Anstaltens Plan og Organisation udretter Alt i Daarebehandlingen, som naar Andre, rimeligvis i en ofte vistnok velbegrundet Tilfredshed med hvad de selv have præsteret under idelig Kamp med mindre gunstige Bygningsforhold, ikke utydeligt lade sig forstaae med, at disse ere en Biting, medens det alene er Manden, som gjør Udslaget.

Hvorvel altsaa de tydske Daareanstalter ikke have bundet sig til nogen fast Regel hvad Anlæggets Generalplan angaaer, er der dog ikke faa væsentlige Punkter, hvorom man i det mindste theoretisk er enig, uagtet lokale Forhold og undertiden vistnok ogsaa uberettigede Hensyn ofte i Praxis have foranlediget Afvigelser derfra. En Idee, som i de fleste Daareanstalters Generalplan aabenbart har været den ledende Tanke, er saaledes den, at gruppere hvert Kjøn i symmetriske Sidebygninger om et Centralparti for Embedsmænd, Administration og Økonomi, hvorved der kunde tilvejebringes den fornødne Sondring imellem Kjønnene, paa samme Tid som der forskaffedes Bestyrelsen en let og naturlig Forbindelse med alle Anstaltens Dele, og hvorved der vilde være etableret en til den hele Organismes to Hovedelementer, det rent lægelige og det økonomisk-administrative, svarende Tvedeling af det hele Anlæg; men saa naturlig end denne Idee falder for den abstrakte Betragtning, har den dog paa mange Steder i Udførelsen undergaaet væsentlige Modifikationer af forskjellige Grunde, blandt andet formedelst den Omstændighed, at de afsindige Mandfolks Antal i en stor Del af de tydske Anstalter temmelig betydeligt overvejer Fruentimmernes, hvis aarsag man ofte har maattet lægge en Del af hine Lokaler over paa denne Side, for ikke at opgive Anlæggets Symmetri.

49

Et af de Punkter, hvorom man i Tydskland synes at være ganske enig, er at forkaste den Generalplan, som gaaer igjennem en stor Del af de franske Anstalter, der ere opførte i en Pavillonstil med isolerede Bygninger, hvor altsaa hver Patientafdeling i Virkeligheden har sit eget Hus, og i dens Sted at adoptere sammenhængende Bygninger for hvert Kjøn. Der kan heller neppe være Spørgsmaal om, at jo dette er et fuldkommen rigtigt Princip. Det er vel sandt, at et af Daarebehandlingens Öjemed, Isolationen, er saa fuldstændigt opnaaet. i

den franske Pavillonstil, som det kan forlanges. Vi skulle heller ikke med Bestemthed benægte, hvad man ogsaa har anført til dens Fordel, at den kan begunstige Disciplinen, skjøndt netop Isolationens ensidige Gjennemførelse synes at maatte gjøre Disciplinen blandt Patienterne altfor afhængig af det lavere Betjentpersonale, og i for høj en Grad at stille dette udenfor den behørig Kontrol. Men en Daareanstalt kan i ethvert Fald ikke lade sig nøje med at have gjort det disciplinariske Hensyn Fyldest, og den har langtfra løst sin Opgave ved blot at isolere. Tvertimod er det netop et almindeligt Træk ved alle Former af Sindssygdommene, at de ophæve Individets naturlige Relationer til hans Medmennesker, og gjøre ham det umuligt at stille sig paa den rette Plads i Verden, i det de sønderrive det Baand, som sammenknytter hans personlige Existens med det Liv, der rører sig i det fornuftige Samfund. Daareanstaltens Opgave lader sig følgelig med eet Ord betegne saaledes, at den netop maa hæve den unaturlige Isolation, hvori den Afsindiges Liv befinder sig, og atter bringe ham i en fornuftig Vexelvirkning med Verden; og Daarebehandlingen gaaer efter sin Grundidee egentlig ikke ud paa at adskille, men paa atter at forene det

50

Adskilte, men denne Idee finder ikke sit tilsvarende Udtryk i en Byggeplan, som væsentligt lægger det an paa at isolere: den maa netop søge sit materielle Substrat i Bygningsforhold, som forene de forskelligartede Elementer i deres indbyrdes relative Afsondring til et sammenhængende Hele. Rigtigheden heraf bliver dobbelt indlysende fra det praktiske Synspunkt, naar man betænker, hvor vigtigt det baade af psychiatriske og disciplinariske Hensyn maa være, at lette Kommunikationen mellem Anstaltens forskellige Afdelinger – et Punkt, hvis Forsømmelse medfører Nødvendigheden af at forøge Oppassernes Antal, besværliggjør den indre Tjeneste i Huset, og lægger Overopsynet Hindringer i Vejen, som i Længden ikke kan undgaae at slappe dets Virksomhed. Enhver Deling af Bygningerne for samme Kjøen ved mellemliggende Gaarde og Pladser lægger desuden indirekte et Baand paa selve Behandlingen, dels fordi denne staaer i nøje Forbindelse med Opsynsvæsenets tilfredsstillende Beskaffenhed, dels fordi skarpt adskilte Bygninger tvinge Klassifikationen ind i en Ramme, der ikke formaaer at bevæge sig med den behørig Frihed og Lethed efter Patienternes ideligt vexlende Tilstand.

Patientbygningernes Kontinuitet, som med temmelig stor Konsekvens er gennemført i alle de nyere tyske Anstaltsplaner, er altsaa et Princip, som upaatvivlelig beroer paa en rigtig Opfatning af Daarebehandlings Natur, og maa yde denne en væsentlig Støtte. Man har tidligere anset det for aldeles nødvendigt at afvige derfra for de meget støjende og besværlige Patienters Vedkommende, som man nødes til enkeltvis at isolere, enten af disciplinariske Hensyn eller fordi Isolationen udøver en gavnlig Virkning paa dem; og i de fleste ældre

51

Anstalter finder man disse Patienter afsondrede i særegne Bygninger; men efterhaanden som man har erkjendt, at det disciplinariske Hensyn ikke bør være det afgjørende ved Isolationens Anvendelse, have alle de nyere Anstalter ogsaa sat disse Afdelinger i mere eller mindre umiddelbar Forbindelse med det øvrige Bygningsanlæg.

Disse særegne Celleafdelinger danne overhovedet et karakteristisk Træk for de tyske Anstalter. Historisk betragtet ere de vel egentlig en Levning fra hine Tider, da man fandt det bekvemmere at spærre den Afsindige inde som et vildt Dyr, end at behandle ham som et Menneske, og der gives endnu, selv i ansete tyske Anstalter fra en ældre Periode,

Celler med et saa uhyggeligt Præg, at deres Tilstand næsten kun kan forklares af Vanens Magt til at sløve selv Humanitetens Öje for det Inhumane; men i de nyere Anstalter synes det dog saa temmelig at være lykket, at bibeholde Fordelene af dette fuldstændige Isolationssystem, uden at tage Raaheden og Haardheden deraf med i Kjøbet. Hvorledes man i de forskjellige Anstalter har søgt at løse denne Opgave, skulle vi senere see: her endnu kun saa meget, at der gennem de forskjellige Celleanlæg vel kunde siges at gaae to afvigende Grundideer. *Enten* have nemlig de disciplinariske Hensyn havt Overvægten, saa at man aabenbart fornemmelig har tænkt sig Fjernelsen af de forstyrrende Elementer fra den øvrige Del af Anstalten som Cellernes Hovedøjemed, og altsaa væsentlig gjort dem til et Middel for de roligere Patienters Velbefindende. *Eller* der ligger et direkte psychiatrisk Formaal til Grund for deres Konstruktion, idet der væsentlig tilsigtes en umiddelbar Indvirkning paa selve de isolerede Patienter gennem Afspærringen. Det er forøvrigt umiskjendeligt, at ikke blot afvigende Anskuelser

52

af Isolationens Betydning¹, men undertiden næsten Daarelægernes personlige Karakterforskjelligheder udtale sig gennem den Skikkelse, Cellevæsenet har antaget i de forskjellige Anstalter, og dette turde derved maaskee have faaet en mindre fast Basis, end man kunde ønske; medens det dog heller ikke maa oversees, at de forskjellige Nuancer af Nationalkarakteren vel kan siges at motivere Cellevæsenets afvigende Præg i de forskjellige Anstalter. Saa meget er i ethvert Fald vist, at hvad enten man vil betragte Isolationen som en blot disciplinarisk eller som en kurativ Forholdsregel, saa er den i mange Tilfælde af saa stor praktisk Nytte, at det maa ansees for en væsentlig Fordel i de tyske Anstalter, at Lokalteterne have gjort det muligt at bringe langt mere Planmæssighed ind i dens Anvendelse, end de tilstede enten i Frankrig eller i England.

Hvad iøvrigt Lokalteternes specielle Inddeling og gjensidige Beliggenhed angaaer, afseet fra de større Afdelinger, Klassifikationen af Patienterne gjør nødvendig, da varierer denne temmelig meget i de forskjellige Anstalter; og Alt hvad der i Almindelighed derom lader sig sige, turde være, at Patienternes Opholdsværelser overalt ere adskilte fra Soveværelserne, alene med Undtagelse af Cellerne, at saagodt som alle Patienter af de simple Klasser, ogsaa med Undtagelse af Cellebeboerne, sove i større Sale paa indtil 12 Senge, medens særskilte Soveværelser for den Enkelte kun findes i Afdelingerne for Patienter af de dannede Klasser: at fremdeles det dobbelte Hensyn til Kommunikationen mellem samtlige Afdelinger og til Isolationen af de enkelte af disse er fyldestgjort ved den Grundsætning, som neppe finder Undtagelse i nogen af de nyere tyske Anstalter, at den førstnævnte

53

udelukkende skeer gennem Korridorer, saa at i det mindste intet Opholdsværelse nødvendig maa tjene til Gjennemgang fra den ene Afdeling til den anden, medens der overhovedet tillige er sørget for, at Kommunikationen mellem Anstalternes forskjellige Dele altid kan skee ad mere end een Vej, – og endelig, at Korridorerne dog ikke udelukkende ere beregnede paa at tjene til Passage, men tillige til Spadserepladser for Patienterne, hvorfor man ogsaa, for at skaffe dem behørig Lys, Luft og Plads, overalt synes at have forkastet deres Situation mellem en dobbelt Række af Værelser, men derimod sørger for Sidelys og en ofte meget anselig Brede.

Overhovedet er det et Princip, hvis Vigtighed tidligere har været alt for meget overseet, men som de nyere Anlæg af denne Natur have ydet behørig Anerkjendelse, at en

Daareanstalt mere end de fleste andre Bygninger trænger til *Plads* i alle sine Lokalteter. Det er ikke blot nødvendigt for at *forebygge Overfyldning*, i det en Erfaring, der ikke blot har gjentaget sig i Tydskland, men saa at sige overalt, noksom godtgjör, at man næsten ved alle Daareanstalters første Anlæg har anslaaet det Antal Afsindige, der var at anbringe, for lavt, og fordi de engang antagne Dimensioner ikke lettelig lade sig udvide, men naar en Anstalt saaledes uformærkt voxer fra sine Lokaler, blive ved at avle den ene Ulempe større end den anden. Overfyldning er vel Daare-anstalternes almindelige Ulykke, saa almindelig, at der neppe *endnu* har eksisteret en offentlig Anstalt under sædvanlige Forhold, som ikke efter en kortere eller længere Aarrække er kommet til at lide under Følgerne deraf; men det er som sagt dog ikke blot for at forebygge denne Klage, der næsten gjenlyder overalt, hvorhen man

54

saa vender sig, og heller ikke alene af sanitære Hensyn, at en Daareanstalt maa have Plads: det er ogsaa for at opnaae positive Fordele for Behandlingen. Rummelige Lokalteter befordre nemlig Patienternes stadige Velbefindende og Tilfredshed, og bidrage öjensynligt saare meget til at holde dem i godt Lune, et Gode som ikke kan anslaaes for höjt, i det nemlig den indre Uro, der saa ofte driver dem rastløst omkring, kun i store Værelser kan give sig Luft, uden at de ved deres ubehændige eller fremfusende Manerer eller ved mindre velberegnete Bevægelser hvert Öjeblik løbe paa, rive ned, støde omkuld, og derved idelig paadrage sig Tilrettevisninger af Oppasserne, som tilsidst gjör begge Parter fortredeelige. Rigelig Plads letter Overholdelsen af Orden, Ro og Renlighed og afhjælper Følgerne af det Svineri, som saa vanskelig lader sig forebygge i en Daareanstalt. Dertil kommer at de forskellige Afdelinger ikke altid kunne være belagte efter et fast Gjennemsnitstal, fordi Antallet af dem, der egne sig for hvert enkelt, bestandig fluktuerer, og der fölgelig let indtræder en temporær Overfyldning af den ene eller den anden Afdeling, naar Dimensionerne ikke ere rigelige. Plads i de enkelte Værelser, og et tilstrækkeligt Antal Værelser i de enkelte Afdelinger, er altsaa saa at sige en Livsbetingelse for en Daareanstalt. Denne Fordring, hvis Tilsidesættelse har hævnnet sig saa haardt i mange af de ældre tydske Anstalter, opfylder unægtelig flere af de nyere i en Grad og paa en Maade, som leverer et slaaende Bevis for Principets Rigtighed. Vi skulle saaledes være tilbøjelige til at troe, at naar den nye Prageranstalt med Föje frapperer den Fremmede ved sin beundringsværdige Renlighed,

55

Orden og Ro, saa skyldes dette Resultat for en *meget* stor Del dens udmærket rummelige Lokalteter.

Herom er der altsaa og kan der kun være een Mening, som ogsaa i det Hele har vidst at gjøre sig gjældende. Dette kan derimod ikke siges om et andet Punkt, som har fundet mere Anerkjendelse paa Papiret end i Virkeligheden; vi mene Spørgsmaalet om hvor mange Etager der kan gives en Daareanstalt, et Spørgsmaal, ved hvis Besvarelse der paa de fleste Steder upaatvivlelig har været bortgivet vel meget af Videnskabens Ret. Vistnok er man næsten allevegne enig om, at der ikke *bör* være mere end to Etager; men ved en Inkonsekvens, der rimeligvis skyldes økonomiske Hensyn, findes der dog næsten i alle de nyere tydske Anstalter 3, enten helt igjennem eller i det mindste i enkelte Dele. Theoretisk betragtet er det saare begribeligt, at Tjenesten maa besværliggjøres, og Chancerne for Ulykkestilfælde og jevnlig Smaauheld tiltage i Forhold til Husets Höjde; og skal man slutte fra Anstaltslægernes næsten ensstemmige Udsagn, er den tredie Etage ogsaa kun

anvendelig for *et Udvalg* af Patienterne, som det undertiden endda kan være vanskeligt nok at træffe. Skjøndt det altsaa i en større Anstalt, og navnlig i Plejeanstalterne upaatvivlelig snarere kan retfærdiggjøres eller i det mindste forsvares, end i en mindre, turde det dog i ethvert Fald fortjene Misbilligelse, at man har havt saa faa Betæneligheder ved at optage den i de oprindelige Planer, og ikke i det mindste reserveret den som en Nødhjælp for den mulige Nødvendighed af Udvidelser, der i flere af de nyere tyske Anstalter nu ikke vel kunne finde Sted undtagen ved en mere bekostelig Udvidelse af Grunden.

De tyske Daareanstalters Opvarmning og

56

Ventilation er i det Hele meget simpel. De kunstige Varmesystemer, som f. Ex. i sin Tid bleve indførte i Siegburg og paa Sachsenberg, have i saa stort et Omfang ikke viist sig tilfredsstillende, og man træffer nu paa de fleste Steder smagfulde Fajanceovne, enten Vindovne, eller Bilæggere, som opvarmes fra Korridorerne. Den gamle Frygt for Ulykkestilfælde ved Kakkelovne er altsaa bleven erkjendt for overdreven; dog finder man ikke disse i de nyere Cellebygninger, der alle uden Undtagelse opvarmes med hed Luft efter et System, som vel afviger noget i de forskellige Anstalter, men dog gjerne stemmer mere eller mindre overens med det i de engelske Anstalter saa almindelige *Reidske*, dog saaledes at Ventilationen væsentlig skeer ved Oplukning af Vinduer.

Den omhyggeligere Pleje, som nuomstunder bliver de Afsindige til Del, har aldeles tilintetgjort Troen paa den i sin Tid saa meget omtalte ejendommelige Lugt af deres Uddunstning; og hvad man paa et og andet Sted kunde forledes til at henføre hertil, hidrører aabenbart kun fra Urenlighed, som oftest gennem Latrinerne. Nødvendigheden af at have disse i umiddelbar Nærhed af Patienternes Opholdssteder gjør det rigtignok vanskeligt at undgaae alle Spor af disse fatale Elementer, men det lykkes dog i de fleste nyere Anstalter *næsten* paa ethvert Punkt*) af Huset at gøre dem umærkelige ved en streng Overholdelse af Renlighed og Ventilation, samt ved Anlæggelsen af Forværelser foran Latrinerne.

*) „*Næsten* paa ethvert Punkt” sige vi; thi man forlader dog ikke lettelig nogen Daareanstalt uden den dobbelte Overbevisning om Vanskeligheden af at overholde Renlighed om de Afsindige og om Nødvendigheden af at forlade sig mere paa sin egen Observation end paa Lægernes eller Beljenternes Udsagn.

57

Den sidstnævnte Indretning er næsten den eneste direkte Foranstaltning til Forebyggelse af Stanken, som har holdt sig i Tydskland: og med Undtagelse af *Hornheim* findes der ikke Waterclosets i nogen nyere Anstalt.

Dels som Hjælpemiddel for Patienternes personlige Renlighed, dels som et meget anvendt therapeutisk Middel have de nyere tyske Anstalter givet deres Apparater for lunkne Bade et langt betydeligere Omfang end de ældre. De ere for den bekvemmere Anvendelses Skyld sædvanlig fordelte i flere adskilte Badelokaler, og ere overalt indrettede med separate Badekar; derimod forsvinde de ældre Apparater til voldsomme Styrtebade mere og mere, og sædvanlig træffer man kun Regndoucher.

I det Hele er det kjendeligt, at der i Daareanstalternes Bygningsforhold bestandig gjør sig en større Simplicitet gjældende, forsaavidt som man stedse mere søger at afskaffe alle de mange bizarre Indretninger og indbildte Fornødenheder af Sikkerhedsforanstaltninger,

som endnu giver mange af de ældre Anstalter et paafaldende barokt eller endog et ligefrem fængselsagtigt Præg. Men medens Daareanstalterne baade med Hensyn til Beskaffenheden af Lokaliteterne og af det Liv, der føres i disse stræbe, at nærme sig saa meget som kun muligt til det sædvanlige Livs Former, lader det sig rigtignok ikke nægte, at Humaniteten stundum er gaaet saa vidt, at den næsten faaer Skinnet af et vist Koketteri med Tilliden til de Afsindige, som dog ogsaa har sine Grændser; og hist og her finder man de Sikkerhedsforanstaltninger, som man ikke har vovet ganske at afskaffe, maskerede paa en Maade, som aabenbart frister Patienterne til at eludere en Forsigtighed, der hverken træder dem aabent i Møde, eller frembyder mere end en tilsyneladende

58

Sikkerhed. Vi ville hermed ikke dadle, at man søger saa vidt muligt at cachere f. Ex. Vinduesforvaringen eller lignende Forholdsregler, men vi indsee dog heller ikke at det kan være rationelt, slet ikke at lade Anstalten træde Patienterne i Møde med den Alvor, som en fornuftig Daarebehandling dog ikke kan undvære; og der ligger unægtelig en vis Ensidighed i den Vægt, man enkelte Steder, paa Illenau og Hornheim f. Ex., lægger paa, aldrig at lade Massen af Patienterne faae Lejlighed til uden direkte Foranledning at bemærke, at de befinde sig paa et Sted, hvorfra de ikke efter Behag kunne gaae bort igjen, ja paa saa at sige at lade Bygningsforholdene ignorere deres mentale Forfatning.

Sikkerhedsforanstaltningerne ere altsaa med al Föje efterhaanden smeltede sammen til et Apparat, over hvis ringe Udstrækning den ældre Psychiatri vilde forarge sig, selv indenfor de fornuftige Grændser af deres Indskrænkning. De palliserede eller paa andre forunderlige, undertiden næsten farlige Maader garderede Trappegelændere, som ofte frappere ved den første Indtrædelse i de ældre Anstalter, ere næsten uden Undtagelse bleven afløste af brede og magelige Trappeanlæg mellem en dobbelt Mur: Jernstængerne vige Pladsen for simple Egetræsvinduer med Skruenögler eller for støbte Jernvinduer, Hegn-Murenes Omfang formindskes, og smagfulde Stakitter eller levende Hækker indtage deres Plads, og Undvigelse og Ulykkestilfældene blive ikke hyppigere. Ja man vil endog paa flere Steder have gjort den lagttagelse, at naar Patienterne undvige, vælge de gjerne at iværksætte deres Flugt fra saadanne Punkter af Anstalterne, som netop ere mest garderede mod Undvigelse, selv

59

om Lejligheden til at echappere ad mere ligefremme Veje slet ikke har været dem afskaaren.

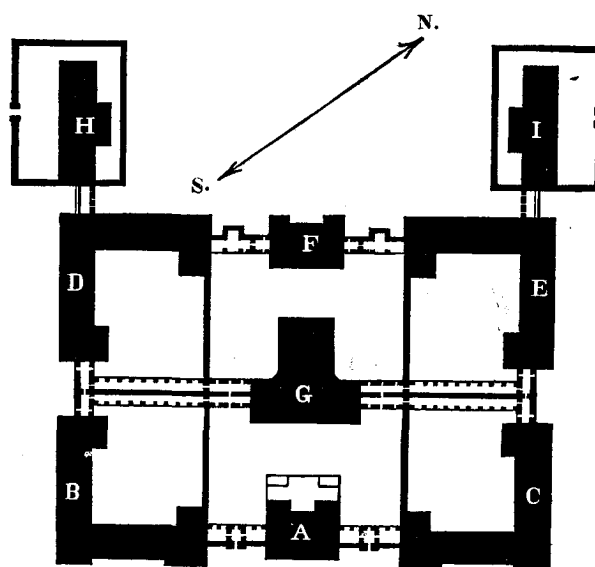
Uagtet den store Frihed, Livet i Daareanstalterne har opnaaet ved denne Tilnærmelse til det daglige Livs Former, og uagtet Tvangsmidlernes Anvendelse, som en naturlig Følge af den Aand, der udtaler sig gennem hine Bestræbelser efter at udfylde den tidligere Kløft mellem den Afsindiges og den Ikkeafsindiges Tilværelse, bestandig bliver sjældnere, er der dog saavidt vides endnu ingen af de tyske Daarelæger, som har forsøgt den fuldstændige Afskaffelse af al mekanisk Tvang. Men vi troe dog, at de nyere Anstalter ogsaa i dette Punkt have præsteret Alt hvad en *rigtig forstaaet* Humanitet kan fordr.

Vi skulle nu nærmere gennemgaae Hovedtrækkene i Planerne af de nyeste kombinerede Helbredelses- og Plejeanstalter i Tydskland, dels for at vise, hvorledes den relative Forbindelse mellem Helbredelige og Uhelbredelige paa forskjellig Maade har været iværksat, dels for dertil at knytte nogle speciellere Bemærkninger til Supplering og nærmere Oplysning af det Foregaaende.

Den Anstalt, som giver det tydeligste Billede af den *relative Forbindelses* Idee, og paa en Maade kan betragtes som en authentisk Kommentar dertil, da Byggeplanen er udkastet af *Damerow* selv i (Forbindelse med Bygmester *Spott*), er den i 1842 paabegyndte og i 1844 aabnede, men endnu ikke ganske fuldendte Provindsialanstalt for Sachsen, beregnet paa 150 Helbredelige og 250 Uhelbredelige ved *Halle*, som ligger en lille Fjerdingsvej Vest for Byen, i Nærheden af Saaleflodens søndre Bred og ikke langt fra Ruinen

60

Giebichenstein i et meget smukt og oplivende Landskab. Nedenstaaende viser Bygningsanlæggets Generalplan.

- A. Tre Etager. Administration, Direktør, og i øverste Etage enkelte distingverte Patienter.
- B. To Etager. Helbredelige Mandfolk. I Stueetagens Hjørne Overopsynsmanden.
- C. To Etager. Helbredelige Fruentimmer. I Stueetagens Hjørne Overopsynskonen.
- D. Uhelbredelige Mandfolk,
- E. Uhelbredelige Fruentimmer.
- F. Tre Etager. Reservelæge, Dispensatorium og Sektionslokale, Værksteder og Bolig for distingverte Uhelbredelige samt for 10 fjollede Børn.
- G. To Etager. Badeanstalt, Køkken og Vaskeri.
- H. I. En Etages Cellebygninger for Helbredelige og Uhelbredelige, Mandfolk og Fruentimmer.

61

Det er unægteligt, at Hovedlinierne i denne Plan lader Enheden i den dobbelte Anstalt og dens to Hoveddeles lige Berettigelse træde frem paa en smuk og iøjnefaldende Maade. I

denne Henseende kan neppe nogen anden Anstalts Plan maale sig med den. De paa Træsnittet antydede bedækkede Gange, som forbinde de enkelte Bygninger, tilvejebringe en, bekvem Kommunikation mellem alle Punkter af anlægget, og desuagtet er Afsondringen mellem de Helbredelige og Uhelbredelige skarp og fuldstændig, i det den bedækkede Gang fra Økonomi- og Badebygningen G til begge Sider, i Midten er afdelt ved en Længdemur, som altsaa danner Grænsen mellem Helbredelses- og Plejeanstalten. Generalplanens *Hovedlinier* ere forøvrigt vistnok Planens heldigste Side, thi det synes at Lokalteterne maa betinge en vis Konfusion i den specielle Klassifikation af Patienterne, i det Underafdelingerne hverken ere begrænsede vertikalt i Bygningerne, eller udelukkende fordelt efter Etager, og en ikke uvæsentlig Indvending mod Generalplanen turde den Beliggenhed være, der er givet Cellebygningerne H og I. Disse ere nemlig fælles bande for Helbredelses- og Plejeanstalten, men uagtet de altid fortrinsvis ville benyttes fra den førstnævnte, ligge de dog mindst bekvemt for denne, og om end Afstanden fra de Helbredelige kan bidrage til Rolighedens Vedligeholdelse i denne Del af Anstalten, turde dette Gode dog være opnaaet dels paa de Uhelbredeliges, dels paa selve Cellepatienternes Bekostning. Hine ville ikke undgaae at molesteres af Larmen fra denne Bygning, og det kan neppe være muligt at føre en behørig skarp Kontrol med hvad der passerer i saa stor Afstand fra Anstaltens Centrum.

62

De Patienter, som her anbringes, ville altsaa ikke lettelig blive Gjenstand for nogen omhyggelig Observation, og det hele Celleanlæg synes saaledes mere beregnet paa at befrie Anstalten for forstyrrende Elementer, end paa tillige at benytte Isolationen som Led i en rationel Behandling, saa meget mere som der i det højeste haves Plads til 20 Patienter, et forholdsvis meget ringe Antal. Cellebygningen i Halle er heller ikke fri for det Kunstleri, man overhovedet kan bebrejde flere tyske Celleanlæg. Det er en enkelt Celle-række mellem en dobbelt Korridor, hvoraf den ene, 5 Alen bred, tjener Patienterne til Motion, medens den anden, 2½ Alen bred, dels skal tjene til Rengjøring af Cellernes Latriner og anden Husgjerning, dels til Observation af Patienterne fra et under de højtsiddende Vinduer fortløbende Galleri, men denne Observation maa tabe meget af sin Betydning, i det den ikke godt kan være ubemærket af Patienten. Cellerne faae ved denne Indretning desuden kun Lys og Luft paa anden Haand, og dette giver dem et ejendommelig trist og uhyggeligt Præg, som staaer i en skarp Kontrast til den øvrige Anstalts fri og venlige Karakter. Fremdeles maa det betragtes som en Mislighed ved denne dobbelte Korridor, at om den end maaskee naaer sin angivne *Hovedhensigt*, at dæmpe den Larm, der udbreder sig *fra* Cellerne, saa er det vist, at den forøger Resonansen i selve Bygningen i en meget betydelig Grad. Samtlige Anstaltens Bygninger hvile paa hvælvede Kjeldere. Dens Værelser ere høje, lyse og luftige. Alle Vinduerne ere forsynede med Jernstænger paa den udvendige Side, men disse ere saaledes anbragte, at Vindues-sprosserne fuldkomment maskere dem — en Indretning som her er udført langt nettere end paa flere andre Steder, hvor man har villet efterligne den, men som dog kun

63

opnaaer Hensigten halvt, da Afstanden imellem Stængerne ikke er mindre, end at man har oplevet Exempel paa, at en Patient har klemt sig gennem en Rude, uden engang at knække Sprosserne. Anstalten er opvarmet ved et varm Lufts System, der rigtignok paa sine Steder er understøttet af Bilæggerovne, hvori der fyres fra Korridorerne. Disse ere saavel 5 Alen brede, lyse og venlige, de ere alle opvarmede og tjene tildels til Spisesale.

Kjøkkenet er overordentlig smukt og meget rummeligt: Maden udleveres, uden at Oppasserne betræde Kjøkkenet, ud i den dobbelte bedækkede Gang, som støder op til Bygningen G.

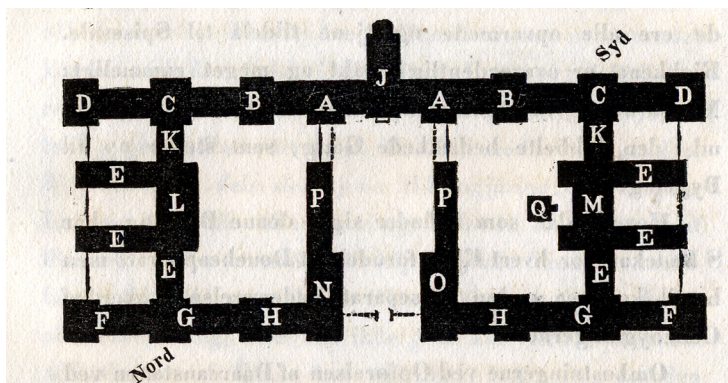
Hovedbadet, som befinder sig i denne Bygning, har 8 Badekar for hvert Kjønn foruden et Doucheapparat, men hertil kommer endnu et separat Badeværelse i hver af Cellebygningerne.

Omkostningerne ved Opførelsen af Daareanstalten ved Halle blev for Arbejdets Paabegyndelse kalkuleret til 260,000 Th. pr. C., men der er senere bevilget et Tilskud af 35,000 Th., og rimeligvis vil den inden sin Fuldendelse komme til at koste over 300,000. Men den er unægtelig ogsaa en af Tydscklands smukkeste Anstalter, og dens Bygningsforhold repræsenterer saa fuldkomment den Idee, som *Damerow*, der er den første Direktør, har Fortjenesten af først at have skaffet Anerkjendelse, at den vel ikke uden Føje kunde betragtes som Normalanstalt efter Kombinationsprincippet i arkitektonisk Henseende. Om den i andre Henseender har holdt, hvad *Damerows* Navn kunde synes at love, er et Spørgsmaal, som man rigtignok allerede har søgt at besvare, men hvorover man dog formentlig burde holde Dommen tilbage, saalænge den endnu ikke er traadt i fuld Virksomhed.

64

Langt mere kompliceret end Planen til Anstalten ved Halle viser sig nedenstaaende Grundrids af *Illenau*, som ligger neppe en Fjerdingvej fra *Achern*, en lille By paa et Par tusind Indbyggere i den badenske Mellemrhinkreds, ved Foden af Schwarzwald i en for sine Naturskjönheder bekjendt Egn.

Den sydlige Hovedlinie af Anstalten er for Helbredelige, den nordlige for Uhelbredelige: den venstre Halvdel for Mandfolk, den højre for Fruentimmer.

Grundplan

A. A. Tre Etager. Patienter af de dannede Klasser.

Filialbad for disse paa 5 Kar. Anden Læge.

B. B. Rolige Helbredelige af Middelklasserne.

C. C. Rolige Helbredelige af de simple Klasser.

D. D. Urolige Helbredelige af alle Stænder. De tre

sidstnævnte Afdelinger have to Etager med Treetages Pavillons.

E. E. E. E. E. E. Enetages Cellebygninger, saavel for Helbredelses- som for Plejeanstalten med i alt 22 Celler paa Mandfolkesiden og 19 paa Fruentimmersiden.

F. F. Urolige Uhelbredelige af alle Stænder.

65

G. G. Rolige Uhelbredelige af de simplere og Middelklasserne.

H. H. Rolige Uhelbredelige af de dannede Klasser.

De tre sidstnævnte Afdelinger have 2 Etager med 3 Etages Pavillons.

J. Tre Etager. I Stuen stor Gymnastik- og Festivitetsaal. I de to øverste Etager Kapel.

K. K. En Etage. To Badeanstalter. 10 Kar for hvert Kjøn.

L. En Etage. Værksteder for Patienterne.

M. En Etage. Vaskeri med Appertinentier.

N. Tre Etager. Kontor- og Forretningslokaler.

Direktor. Forvalter.

O. Tre Etager. Køkkenen. Tredie og fjerde Læge. Katholsk og evangelisk Præst og andre Betjente.

P. P. Enetages Økonomibygninger for Anstalten og Embedsmændene, ved en bedækt Gang forbundne med Helbredelsesanstalten.

Q. Dampmaskine for Økonomien.

I nogen Afstand foran Indkjørslen findes en Del Udhuse, samt Familieboliger for 6 gifte Oppassere.

Medens Hovedlinierne af Anstalten ved Halle danne en Rektangel, med en af de fire Hovedafdelinger, Mandfolk — Fruentimmer, Helbredelige — Uhelbredelige i hvert Hjørne, har det ved Illenaus Plan aabenbart været den ledende Tanke, at anlægge Helbredelses- og Plejeanstalten i to parallelle Linier, indbyrdes forbundne ved Lokaler, som dels ere bestemte til fælles Brug for Helbredelige og Uhelbredelige (Bade og Værksteder), dels tilstede en Sammensmeltning af begge Hovedklasser (Cellerne), ved nu at gjennembygge og ligesom indkrænge den ene Hovedparallel, er der tilvejebragt et Net af Bygninger, der omslutte et Komplex af hele 9 større og mindre

66

Gaarde, som i Forening med 14 indhegnede Småhaver, der omgive Hovedlinierne, give det hele Anlæg en temmelig labyrinthmæssig Karakter, et trættende Præg af Ensformighed med al sin Mangfoldighed af Afdelinger og Underafdelinger, hvad der meget bidrager til det første overvældende og noget forvirrede Indtryk, denne Anstalt unægtelig gjør paa den Fremmede, inden han lærer at østne (*orientere sig? red*) sig i dette mægtige Anlæg, der allerede i Afstand snarere præsenterer sig som en lille Stad, end som en enkelt offentlig Bygning.

Hvad der af dette Indtryk bliver tilbage, efter at man har gjort sig noget mere fortrolig med Planens Enkeltheder, hidrører vel mest fra Anstaltens betydelige Omfang*) og mange Afdelinger, thi der gives neppe nogen tysk Anstalt, hvis Bygningsforhold i den Grad ere beregnede paa at klassificere, og hvor Klassifikationen virkelig er gennemført med en fuldstændigere indbyrdes Isolation og dog uden væsentlig Afbræk for Kommunikationen, end i Illenau. Patienterne ere nemlig ikke fordelt efter Elager, men vertikalt, saaledes at hver Klasse beboer sit Afsnit af Bygningen alle Etager igjennem, med Opholdsværelser nederst, Soveværelser øverst, og har sin afsondrede Tumbleplads udenfor sine egne Vinduer.

*) Den er beregnet paa 400 Patienter, men havde i Begyndelsen af 1818, efter ikke mere end 5½ Aars Virksomhed, allerede henved 410 — atter en Advarsel mod indskrænket Plads i Daareanstalterne, og en Paamindelse om Nødvendigheden af Plejeanstalter for fødte Idioter, uhelbredelig Epileptiske o. s. v. Saadanne Subjekter ere nemlig efter Illenaus Statuter egentlig udelukkede fra

Optagelse i Anstalten; men den utilstrækkelige Plads i det pforzheimske „Siechenhaus“ har gjort det nødvendigt at afvige fra denne Regel, og det er for en stor Del denne Omstændighed, som betinger hin Overfyldning.

67

Man kunde sige, at Hovedlinierne af Illenau er to Rækker af sammenbyggede Huse, hvert for en særegen Patientklasse; og denne Anstalt forener saaledes Hovedfordelene af den franske Pavillonstil uden at dele dens Ulemper; men Afdelingernes Antal kunde vistnok uden Skade have været reduceret noget.

Man har bebrejdet Illenau, at den er for stor; men den er dog ikke meget større end enten Halle eller Prageranstalten. Denne Anke har rimeligvis for en Del sin Grund i det overvældende Indtryk af den store sammenhængende Bygningsmasse, og forsaavidt som den er grundet, turde Fejlen ikke saa meget ligge i Patientantallet, som i Anstaltens, administrative Forhold, i det det upaatvivlelig rigtige Princip, at udvide Lægens Myndighed, her er gennemført paa en Maade, som næsten gjør Dr. *Roller* mere til administrativ end til lægelig Embedsmand, og synes at lade Direktørværdigheden hvile tungt paa haus Skuldre. Man har vel søgt at bøde herpaa ved Ansættelsen af et Embeds- og Betjentpersonale, hvis Talrighed ingen anden Anstalt forholdsvis kan opvise Mage til*); men om Hensigten er opnaaet ved et saa kompliceret Maskineri, turde vel være et Spørgsmaal.

Celleanlægget i Illenau er langt vidtløftigere end det i Halle, og tilsteder saaledes bedre Isolationens Anvendelse i andre Öjemed end blot disciplinariske, saa meget mere som det har flere Underafdelinger. Konstruktionen af Cellebygningerne er simplere end af dem i

**) 4 Læger, 2 Præster, Forvalter, Økonom, Bogholder, Informator, Skriver, Oldfrue, 2 Overopsynsmænd, 2 Overopsynskoner, 38 mandlige, 33 kvindelige Oppassere og 17 simplere Betjente — i alt 104 Personer, hvis Gagering udgjör en Sum af 29,665 Gylden aarlig.*

68

Halle, men deres Situation for de øvrige Bygninger er maaskee vel lidt beregnet paa at kaste de forstyrrende Elementer ud imod Peripherien af Anstalten, da den indsluttede Beliggenhed koncentrerer Larmen temmelig meget. Det er enkelte Cellerækker med en enkelt Korridor paa 4 Alens Brede og flere Forsamlingsværelser, hvis Störrelse dog ikke synes at staae i det rette Forhold til Cellernes Antal.

De fleste Værelser i Illenau ere opvarmede ved store murede russiske Ovne, hvori der fyres fra Korridorerne, hvis Brede (med Undtagelse af Cellebygningerne) varierer fra 6 til 5 Alen. Vinduerne ere kun i de øverste Etager, og endda ikke helt igjennem, forsynede med et slet maskeret Apparat af Jernstænger, og overhovedet er der ikke truffet mange Foranstaltninger mod Undvigelse.

I det Hele synes Livet i Illenau at have en fri og venlig Karakter: der gjøres meget for Patienternes Adspredelse og Opmuntring (der bliver saaledes hertil anvendt henved 3.000 Gylden aarlig), men der forsømmes heller Intet for at lade disse Fortrin springe i Öjnene. Illenau er bygget efter Direktør Dr. *Rollers* Plan af Bygmester *Vosz* fra 1838 til 1843.

Omkostningerne ved Opførelsen have beløbet sig til 600,000 Gylden.

Baade Halle og Illenau have i den oprindelige Plan kunnet gennemføre

Kombinationsprincippet med ikke mindre Hensyn til de Uhelbredeliges end til de Helbredeliges Tarv. Denne Fordel har Anstalten i

Prag

ikke kunnet glæde sig ved, da den har maattet sætte sin ny og allerede hæderlig bekendte Helbredelsesanstalt i Forbindelse med et ældre Lokale for Uhelbredelige. Det sidste er beliggende i en forhenværende Klosterbygning,

69

som dog forbinder flere væsentlige Fordele, blandt andet herlige Korridorer, og afgiver under sin »åbenbart dygtige Bestyrelse vistnok en ret upaaklagelig Plejeanstalt. De Uhelbredelige ere i denne Bygning fjernet flere hundrede Skridt fra de Helbredelige, og Kombinationen faaer ved den Omstændighed, at den nye Bygning aldeles dominerer den gamle, et ganske andet Udseende end i de to nys-omtalte Anstalter, i det Plejeanstalten mere ligger der som et tilfældigt eller i det mindste noget uvæsentligt Element, og ikke træder frem som integrerende Del af den hele Anstalt.

Da Prof. *Sommer* i Ugeskrift for Læger VII, Nr. 30 har leveret en skizzeret, men ret anskuelig Beskrivelse over Helbredelsesanstalten, ledsaget af en nøjagtig Tegning, skulle vi her blot tilføje nogle Bemærkninger angaaende enkelte Punkter af denne interessante Anstalts Bygningsforhold.

Det er vist, at ingen af de nyere tyske Anstalter gjør et saa behageligt Totalindtryk som denne, og det er ogsaa vist, at den er en af dem, som fortjene størst Opmærksomhed næsten i alle Henseender. Men paa den anden Side er man dog vistnok gaaet vel vidt, naar Prageranstalten ved flere Lejligheder er bleven opstillet som en Mønsteranstalt, og man har maaskee vel meget ladet sig *imponere* af de virkelige storartede Forhold i visse af dens Lokaler og af dens næsten luxuriøse Udstyrelse i flere Henseender, eller *bestikke* af dens smukke Beliggenhed og af Dr. *Riedels* elskværdige Personlighed. Vi have allerede ovenfor bemærket, at Prageranstaltens Beliggenhed ikke kan betragtes som en ubetinget Fordel, hvad ogsaa *Riedel* selv indrømmer. Den brillante Udsigt over den maleriske Stad med alle de omliggende

70

Bjerge kan have sit Gode, men da Flertallet af Anstaltens Patienter er fra Prag selv, er det dog altid et Spørgsmaal, om det ikke ogsaa var Flertallet mere tjenligt at vende Blikket bort fra et Syn, som i mangt et Tilfælde maa vedligeholde Ideforbindelser, det netop kan være ønskeligt at afbryde, og som Vanen tilmed har berøvet meget af dets Tillokkelser. Det er rimeligvis hint glimrende Prospekt, som har havt størst Andel i, at Hovedfronten med alle Værelserne, tvertimod de Regler for et Bygningsanlæg af denne Bestemmelse, som Prag dog ikke ligger sydligt nok til at tilsidesætte, er kommet til at vende saa godt som lige imod Nord. For Tiden ligger Anstalten vel temmelig afsides fra Byens Tummel, og er ikke synderlig generet af *Naboer*, men denne Fordel skylder den dog tildels en vansirende Mur, som omgiver hele dens Terrain, og naar engang i Tiden de omliggende Tomter *efter Bestemmelsen* blive bebyggede, ville de Klager, som allerede nu høres over Vanskeligheden af at føre Patienterne udenfor Anstaltens Enemærker, og over de mangehaande Gener, som Nærheden af de Syges Paarørende medfører, faae en langt større Betydning. Vi kunne heller ikke billige den tredie Etage, uagtet Ulemperne deraf for Klassifikationen tildels ere undgaaede ved et meget godt Trappeanlæg. Bygningens Højde retfærdiggjør maaskee for en Del, at der er sat Jernstænger for Vinduerne over hele Anstalten, men denne Foranstaltning staaer dog i en temmelig stor Modsætning til dens aabne og fri Karakter i det Hele. Det synes tildels at være en personlig Ængstelighed, der saa at sige lige tvertimod Skik og Brug i alle andre *nyere* Daareanstalter, har bevæget *Riedel* til at vansire Bygningen paa denne Maade, men man maa rigtignok heller

71

ikke overseer, at Jernstænger ikke ere saa ualmindelige i Privathuse i Prag, at de for et bøhmisk Öje kunne have ligesaa meget Stødende, som for et dansk.

Man maa tilstaae at der i Prageranstalten findes en ualmindelig Renlighed, Orden og Rolighed, og at Patienterne i det Hele frembyde et usædvanlig fredeligt Præg. Det kunde vel være, at denne Omstændighed for en *Del* maa skrives paa den bøhmiske *Nationalitets* Regning. Man tillægger rigtignok *Riedel* en ualmindelig Dygtighed, men dette forklarer neppe Sagen alene, thi siden Begyndelsen at 1847 har han kun med Anstalten at gjøre i Egenskab af "Direktor" for flere af Prags Hospitaler, hvoriblandt ogsaa Daareanstalten; han befatter sig altsaa kun med den administrative Del af Bestyrelsen, besøger kun Anstalten et Par Gange ugentligt, og leder ikke Behandlingen, som ganske er overladt til den konstituerede Primarlæge, Dr. *Fischel*, om end *Riedels* ansete Raad jevnlige benyttes. Hvad Bygningsforholdene angaaer, da er der unægtelig flere Omstændigheder, som aabenbart bidrage saare meget til hine smukke Resultater: vi skulle saaledes gjøre opmærksom paa den udmærkede *Plads*, der findes i alle Anstaltens Lokalteter, og som et Bidrag til Renlighedens Overholdelse, paa Konstruktionen af Latrinerne, der neppe i nogen anden tysk Anstalt findes saa vel beregnede paa at undgaae Stank. Men ved Siden af disse og flere ustridige Fordele, har Prageranstaltens Bygningsforhold adskillige Ejendommeligheder, som maaskee kunne være paa det rette Sted her, men hvis Hensigtsmæssighed i et andet Land og for Patienter af en anden Nation dog nok kunde være Tvivl underkastet.

En af disse Ejendommeligheder er den store Simpelhed i Klassifikationen, i hvilken Henseende Prag danner

72

en interessant Modsætning til Illenau. *Helbredelsesanstalten* paa sidstnævnte Sted har 5 Afdelinger for hvert Kjønn, i Prag egentlig kun 3: Rolige Dannede, Rolige Udannede og Forstyrrende, thi Adskillelsen mellem de Støjende og Urenlige, som Prof. *Sommer* omtaler, er aldeles vilkaarlig og kan ikke være andet. Foruden dette ringe Antal Afdelinger, som neppe vilde vise sig tilstrækkeligt i de fleste andre Anstalter, har Klassifikationen endnu det Særegne, at medens Forholdet af rolige og urolige Patienter paa de fleste andre Steder omtrent er beregnet til respektive 60 og 40 Procent af det hele Patientantal, ere de tilsvarende Lokalteter i Prageranstalten omtrent beregnede paa respektive 80 og 20 Procent. Da man nu i Prageranstaltens Afdelinger for rolige Patienter virkelig ikke bemærker flere forstyrrende Elementer end i de fleste andre Anstalter, og Bygningsforholdene i hine dog ikke ere saa afvigende fra det Almindelige, at deres Beskaffenhed alene kunde forklare dette Phænomen, er det vel ingen overilet Formodning, at nationale Ejendommeligheder kunne have en ikke ganske uvæsentlig Andel i dette Resultat.

En anden Ejendommelighed ved Prageranstaltens Bygningsforhold er den Stilling, der er anvist Opsynet. Der haves intet Overopsyn som Mellemlid mellem Lægerne og de simple Oppassere, og dette erkjendes i Prag selv for en Mangel. Oppasserne ere temmelig talrige, omtrent 1 paa 5 Patienter, og en stor Del af dem ere ikke blot gifte, *men har deres Familieboliger* midt imellem Patientlokalerne, saa at de næsten leve *en familie* med de Syge, baade Mand og Kone og undertiden, dog undtagelsesvis, Börn, ja en saadan Oppasserfamilie sover endog instruxmæssigt med Dörrerne aabne til Patienternes Soveværelser, uden at anden Nattevagt finder

73

Sted. *Riedel* lægger stor Vægt paa det nærmere Forhold, som saaledes skal udvikle sig mellem Patienter og Oppassere, og vil have seet gode Følger deraf; paa andre Steder i Tydskland skandaliserer man sig rigtignok derover, og dersom man i Prag virkelig ikke skuffer sig selv angaaende Beskaffenheden og Indflydelsen deraf, kunde man ogsaa fristes til at forklare sig dette af nationale Særegenheder, thi der er neppe Spørgsmaal om, at et saadant Experiment vilde mislykkes paa de fleste andre Steder. Den Del af Prageranstalten, som mest frapperer den Fremmede, er Celleanlægget. Den turde rigtignok være den eneste Anstalt, hvor man har indladt sig paa at give dette to Etager, hvilket neppe kan undgaae at besværliggjøre Tjenesten i denne Del af Bygningen, og rimeligvis ogsaa har andre Ulemper, navnlig med Hensyn til Vanskeligheden af at faae Patienterne fra øverste Etage ud i det Frie. Men afseet fra denne Omstændighed har Cellebygningen et Præg som i ingen anden Anstalt. Man træder fra de Roliges Afdeling gennem en dobbelt Flöjdör ind i en Sal, eller om man vil i en Korridor, som med en Længde af næsten 50 Alen, en Brede af over 10 Alen, og en Höjde af 7 Alen til det hvælvede Loft, gjør et i Sandhed slaaende Indtryk. 6 Fag høje Vinduer med store Ruder paa den ene Side, og 8 smagfulde Dörre til ligesaa mange Celler paa den anden Side, samt Glasdörre for Enden uden Gitter til Oppasserens Bolig: et yderst propert Gulv, kalkede Vægge og et simpelt, men net Møbement, gjør denne Sal ligesaa venlig som imponant. Her tumle sig de urolige Patienter efter Hjertenslyst og uden at generes af Pladsen, thi en saadan Sal*) er kun bestemt for 8 Patienter, af

*) Der findes i alt fire, hver med 8 Celler, af hvilke 2 i nederste, 2 i anden Etage.

74

hvilke altsaa hver har over 60 Kvadratalen Gulv til Disposition foruden sin Celle. Denne Sal er aabenbart Hovedlokalet i Celleafdelingen: Cellerne selv ere kun et Appendix dertil, og staae, da der i Prag ikke sættes stor Pris paa Isolationen, i Reglen aabne om Dagen. Der er gjort meget Væsen af disse „Riedelske” Celleafdelinger, thi *Riedel* faaer Æren for deres Konstruktion, uagtet Ideen dertil aabenbart tilhører *Jacobi*, som allerede i 1835 gennemførte den paa Siegburg, skjönt rigtignok hverken efter saa storartet en Maalestok eller paa en Skjönhedssandsen saa tiltalende Maade. Og det er vist, hvorom vi selv have overbevist os, at dette uhyre Rum, i det mindste i visse Tilfælde, formaaer at imponere en Maniakus i betydelig Grad, i det Storheden deraf ligesom synes at overbyde hans oversprudlende Kraft-følelse; og den ringe Udstrækning, hvori Tvangsmidlerne anvendes i Prag, skyldes maaskee tildels denne store Tumleplads. Cellerne selv afgive derimod et Exempel paa Kunstleri med disse Lokaler, som staaer i en mærkelig Modsætning til den øvrige Anstalts ædle Simpelhed. Den mekaniske Vinduesskaadde, som Prof. *Sommer* omtaler, er rigtignok et sindrigt Apparat, men undertiden turde det være en egen Sag, ved dens Hjælp „at berøve en Patient Lyset i Tommevis”, thi den lader sig kun hæve meget langsomt og med begge Hænder, saa at Oppasseren under dette Arbejde maa være aldeles værgeløs i Patientens Vold. Fremdeles er der paa Cellernes Dörre anbragt en mindre Laage, som passer i Fydingen, og er bestemt til Passage for en Oppasser, i det Tilfælde at Patienten skulde barrikadere Dören indvendig fra. Dören gaar nemlig ikke, som i andre Celler, udad, fordi dette

75

ikke skal see godt ud. Men ikke at tale om, at et Næveslag maa kunne sætte Patienten i Stand til selv at krybe *ud*, udfordres der upaatvivlelig en Resignation, man neppe altid kan forudsætte hos Oppasseren, til at krybe *ind*, naar Patienten er til Sinds at forsvare en Stilling, som maa give ham en afgjort Overlegenhed.

Dog – dette er Enkeltheder, som man naturligvis ikke maa lægge for stor Vægt paa; og det lader sig ikke nægte, at *Riedel* i Prageranstalten har præsteret et Værk, som fortjener al Aerkjendelse. Vi have søgt at vise, at den ingenlunde kan gjælde for en Normalanstalt, men dette er maaskee netop dens væsentligste Fortjeneste, thi man forlader den ikke uden den Overbevisning at den svarer til sin Hensigt for *de* Patienter, den er bestemt for, og der er Grund til at antage, at hvad der i den ikke kan fortjene Efterligning overalt, for en stor Del netop beroer paa en rigtig Opfatning af de lokale og nationale Forhold, hvorunder den skulde virke.

Omkostningerne ved Opførelsen og Indretningen af Prageranstalten (Inventariet iberegnet) *angives* ikke at have beløbet sig til mere end mellem 140 og 150,000 Gylden, hvilket ved den rundelige Udstyrelse, der i alle Henseender er bleven denne Anstalt til Del, klinger noget utroligt.

Et af de Lande i Tydskland, som i Forhold til sin Størrelse har gjort mest for Daarevæsenet, er Hertugdømmet *Nassau*. Hidtil har man vel havt de Afsindige her under mindre heldige Forhold i det forhenværende Benediktinerkloster *Eberbach*, der tillige er indrettet til Straffeanstalt; men allerede for 8 Aar siden paabegyndte man Anlæggelsen af en ny kombineret Helbredelses- og Plejeanstalt for 200 Individuer i et Forhold af Mandfolk til

76

Fruentimmer som 2:1, med hvis Opførelse det vel er gaaet temmelig langsomt, men som dog i Midten af Januar maaned af dette Aar allerede var saa vidt færdig, at den kun ventede paa Forsyning med Inventarium og – Vand*), for at kunne aabnes. Dog er det vel rimeligt, at de senere indtraadte politiske Begivenheder ville medføre yderligere Forsinkelser i dens Fuldendelse.

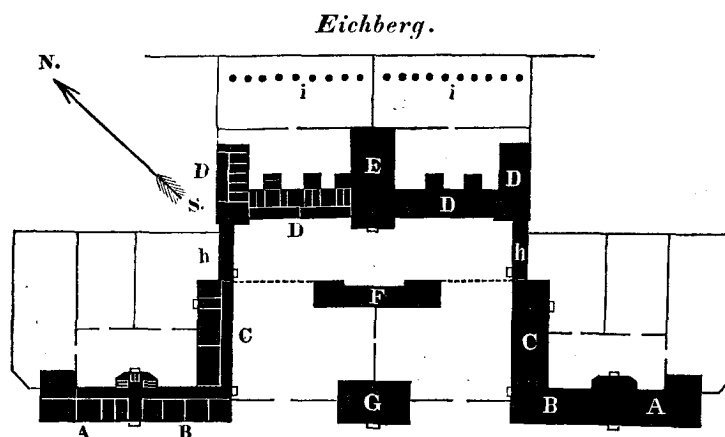
Denne nye Anstalt ligger 10 Minutters Spadseretur fra Klosteret, omtrent en halv Mil fra den højre Rhinbred paa en Bjergskrænt af Taunusbjergenes sydligste Forgreninger. Bygningsanlægget støtter sig umiddelbart til en meget betydelig Skovstrækning, har en pragtfuld Udsigt over det hele Rheingau, og danner med sin anselige og smagfulde Facade en sand Prydelse for Egnen. Den ligger imidlertid vel isoleret, en halv Mil fra den ubetydelige Flekke Hattenheim, og i det mindste 3 Fjerdingsvej fra den nærmeste By, *Eltfeld*. Man er altsaa her gaaet til den modsatte Yderlighed af den, som udgjör Prageranstaltens svageste Side.

Omstaaende er et Grundrids af denne nye Anstalt, som for at fjerne det Odiøse ved den tidligere Forbindelse med Straffeanstalten i Eberbach, hvis hidtilværende Lokaler for de Afsindige fremdeles agtes benyttede til

*) Ved en ganske mærkelig Forsømmelse havde man nemlig begyndt Bygningens Opførelse uden tilstrækkelig Undersøgelse af Grundens Vandholdighed, og det viste sig da bagefter, at der end ikke kunde erholdes Vand paa henved 200 Fods Dybde. Bygningen var imidlertid for vidt fremrykket, til igjen at kunne opgives paa den valgte Plads; og man maatte bekvemme sig til at projektere en Vandledning paa næsten en halv Mils Længde, men kom i saa forviklede Kollisioner med Brugerne af det Vand-forraad, som skulde benyttes, at Projektet endnu seer sin Udførelse i Møde. Vandet vil blive ledet i Rør omkring i hele Anstalten.

77

Plejeanstalt for Epileptiske, fødte Idioter og deslige Subjekter, skal bære Navnet *Eichberg*.

A B

Den højre Side af Anstalten er bestemt for Fruentimmer, den venstre for Mandfolk. De to vinkelformige Hovedbygninger have tre Etager foruden Kjelder. Paa Mandfolkesiden er Stueetagens Værelser antydede i Træsnittet.

A. A. Rolige Helbredelige. I Stueetagen Overopsyn og Opholdsværelser for de simple Klasser. Paa første Sal Opholds- og Soveværelser for de dannede Klasser. Paa anden Sal Soveværelser for de simple Klasser.

B. B. Rolige Uhelbredelige, fordelt paa samme Maade

i de forskjellige Etager. **C. C. Urolige Helbredelige og Uhelbredelige.** Paa Grund af det ringere Antal kvindelige Patienter er i dette Parti paa Fruentimmersiden endnu anbragt Kjøkken*) i Stueetagen og Forvalterbolig paa anden Sal.

*) For at lette Madtransporten over i Mandfolkeafdelingen, paatænkes Anlægget af en Jernbane herfra tværs over Gaarden bag Bygningen F.

78

1). **D. D. D.** En Etages Cellebygninger, beregnede paa 15 Celler for hver Kjøn

E. En Etage. Bad for Cellerne. Foruden dette Bad findes endnu et for hvert Kjøn i Hovedbygningernes Kjelderetager, af hvilke den paa Fruentimmersiden endnu indeholder Vaskeriet.

F. En Etage. Økonomi- og Betjentlokaler.

G. To Etager. Lægebolig.

h. Bedækt Gang fra Hovedbygningerne til Cellerne,

i. i. Udgravet Kolonnade, med Udsigt henover hele Anlægget. Terrainets betydelige Skraaning stiller nemlig Cellebygningen i samme Højde som øverste Etage af de to vinkelformige Bygninger. Skjönt det naturligvis er for tidligt at fælde nogen egentlig Dom over denne Anstalt, har den dog allerede i Tydskland været omtalt med saa stor Berømmelse, at man vel kan være berettiget til at undersøge, om Bygningsforholdenes Beskaffenhed ogsaa virkelig stiller den et saa særdeles gunstigt Horoskop.

Det viser sig da, at den relative Forbindelse mellem Helbredelige og Uhelbredelige her er gennemført paa en ganske anden Maade end i nogen af de øvrige Anstalter, vi have betragtet. Bygningsforholdene have nemlig aabenbart kun taget et ganske underordnet Hensyn til Helbredeligheden eller Uhelbredeligheden: næst Kjønnsforskjellen fremtræder Patienternes større eller mindre Rolighed som første Klassifikationsprincip; og de

Helbredelige og Uhelbredelige danne kun sideordnede Underafdelinger af de *rolige* Patienter, (Afdelingerne A og B), medens de allerede i Klassen af de Urolige udenfor Cellerne (C), ere sammensmeltede som i ingen af de andre Anstalter, vi have gennemgaaet. Det disciplinariske Hensyn til Pa-

79

tienternes større eller mindre Rolighed er altsaa her stillet over det psykiatriske til deres Helbredelighed eller Uhelbredelighed; og den Adskillelse, som finder Sted mellem Helbredelige og Uhelbredelige, er saa langt fra at fremtræde som den nødvendige Konsekvens af Planen, at den næsten kunde siges at være lagt ind i denne som noget aldeles Tilfældigt og Vilkaarligt. Naar det altsaa hedder sig, at denne Anstalt er opført efter den relative Forbindelses Princip, indsee vi egentlig ikke, hvilke de Bygningsforhold ere, hvori dette Princip finder sit Udtryk, og hvorfor den ikke ligesaa godt kunde tjene en fuldstændig Sammenblanding af Kurable og Inkurable.

Det synes saaledes virkelig, at Kombinationsprincipets Grundidee her er opfattet paa en Maade, der kunde benyttes som et Argument mod dette Princip af de faa Modstandere, det endnu har. Imidlertid er der to Omstændigheder, som i denne Henseende maa komme i Betragtning. Anstalten er nemlig i Virkeligheden ikke saa ny, som den gjælder for. Planen maa, om end rimeligvis efterhaanden modificeret til sin Fordel i mange Enkeltheder i den lange Tid, Anstalten har været under Bygning, være 7 til 8 Aar gammel, og skriver sig altsaa i Grunden fra en Periode, da den relative Forbindelses Idee endnu ikke var trængt saaledes igjennem som senere, og da der i ethvert Fald endnu ikke forelaae en saa smuk og autentisk Anskueliggjørelse deraf, som *Damerows* egen Anstalt ved Halle har givet. Og dernæst er det ret karakteristisk, at den eichbergske Plan, der saa aabenbart stiller det disciplinariske Hensyn over det psykiatriske, ikke skyldes nogen *Læge*, men Bestyreren af Straffeanstalten paa Eberbach, Hofraad *Lindpaintner*, som hidtil ogsaa har været den *faktiske* Leder af dette

80

Etablissemets Daareafdeling, en Mand, hvis Stilling vistnok har givet ham en Del Erfaring angaaende Sindssyggdommene, medens hans Mangel paa lægelig Dannelse dog upaatvivlelig kan have bidraget væsentligt til den Opfattelse af Kombinationsprincippet, som bevidst eller ubevidst synes at være lagt til Grund i denne Anstalt.*)

Denne Anstalt har ikke haft nogen ganske let Opgave at løse, paa Grund af Vanskeligheden i at bringe Symmetri i et Anlæg for dobbelt saa mange Mandfolk som Fruentimmer. I arkitektonisk Henseende er denne Fordring rigtignok tilfredsstillet ved at forlægge en Del økonomiske og Embedslokaler over i Fruentimmer-bygningen; men hvorvel denne Kjøkkenets og Vaskeriets Beliggenhed ikke kan have meget imod sig, turde Forvalterboligens Optagelse i samme Bygning dog ogsaa være en Opofrelse af psykiatriske Öjemed for underordnede Hensyn, thi det indsees ikke rettere, end at det maa have store Vanskeligheder at beherske de Elementer, der kunne indføres i Patienternes Midte med en Familie, som ikke har Noget med det lægelige Element at skaffe.

Klassifikationen er, som man vil have seet, tildels gennemført vertikalt, skjönt ogsaa her er nogen Konfusion, som ikke formindskes ved Trappernes ringe Antal. Af disse er der nemlig kun to for hvert Kjö, hvoraf den

*) *Lindpaintner* vil forøvrigt neppe komme til at staae i samme Forhold til den nye Anstalt. Den

nassauske Regjering har nemlig anstillet et Slags Konkurrence om Overlægeposten ved denne. For 3 Aar siden sendtes to Læger, *Snell* og *Gräser*, paa Rejser, for at uddanne sig: efter deres Tilbagekomst maatte de hver indlevere et Konkursarbejde, hvorefter Valget faldt paa Dr. *Snell*, der siden den Tid har fungeret som første Læge i den eberbachske Anstalt under *Lindpaintner*'s Overbestyrelse i administrativ Henseende.

81

ene, der er fælles for Afdelingerne A og B, for at forebygge Ulykker ved Nedstyrtning, er anlagt omkring et gennem alle Etager uafbrudt opstigende, særdeles smagfuldt Jerngitter, og i arkitektonisk Henseende unægtelig danner en sand Prydelse for Anstalten, skjönt den paa Grund af sin Ejendommelighed har været Gjenstand for mere Kritik end alle Anstaltens væsentligere Mangler tilsammen, til hvilke *maaskee* ogsaa Latrinanlæggene i sin Tid ville blive at henføre.

Forøvrigt har denne nye Anstalt mange gode Sider. Lokalerne ere særdeles rummelige, smukke og venlige, og hele den rent humane Side af en Daareanstalts Opgave synes i Bygningsforholdene at ville være løst fuldkommen tilfredsstillende, naar Anstalten engang træder i Virksomhed. Celleafdelingen frembyder meget Efterlignelsesværdigt og har megen Variation, idet de enkelte Celler ikke alle ere ens, men agtes indrettede efter forskellige Mønstre, saa at de synes at maatte komme til at frembyde en ret god Lejlighed til at individualisere i Anvendelsen af Isolationen. Med Hensyn til Totalindtrykket af det hele Bygningsanlæg staaer denne Anstalt over de fleste og under ingen.

Omkostningerne ved denne Anstalts Opførelse og Indretning anslaaes at ville beløbe sig til henved 400.000 Gylden, den projekterede Vandleddning indbefattet, ved hvilken Bekostningerne dog endnu ikke synes at være bestemt kalkulerede.

Foruden disse 4 omtalte større Anstalter, som realisere en planmæssig Forbindelse mellem Helbredelige og Uhelbredelige paa forskellige Maader, projekteres der flere nye i Tydskland efter det damerowske Kombinationsprincip. Saaledes forestaaer Paabegyndelsen af en større

82

Anstalt ved *Altenburg*, dersom ellers Tidsomstændighederne ikke ville lægge Hindringer i Vejen, ligesom der ogsaa har været gjort en Del Forberedelser til en lignende for Provindsen Brandenburg, i hvis Plan *Damerow* synes at have haft væsentlig Andel.

Paa *Sachsenberg*, som oprindelig var blot Helbredelsesanstalt, men nu lider betydeligt af Mangel paa Plads, paatænkes der i indeværende Sommer Opførelsen af en Bygning for Uhelbredelige, i en Linie parallel med den hidtilværende linieformige Bygning, hvorved det hele Anlæg vil komme til at udgjøre et Parallelogram, hvis korte Sider dannes af de for nogle Aar siden tilføjede Cellebygninger*).

Det er imidlertid ingenlunde allevegne, at saa principmæssig en Fremgangsmaade har fundet Indgang. Saaledes har rimeligvis Exemplet af den halve Sammensmeltning mellem de Helbredelige og Uhelbredelige i den nye Eberbacheranstalt ikke haft uvæsentlig Andel i, at man i *Wien* har troet ganske at kunne tilsidesætte Hensynet til en saadan Adskillelse, i en Plan, der efter mangeaarige Projekter til en Forbedring i de Afsindiges Stilling og efter megen Kontrovers om Byggeplads og andre økonomiske og tekniske Punkter, omsider i forrige Efteraar blev approberet for denne Hovedstad efter Principer, som synes at have fundet deres varmeste Talsmand i Protomedikus *Nadherny* i Prag.

*) Den sachsenbergske Celleplan er forskjellig fra de i det Foregaaende omtalte. Det er en dobbelt Cellerække paa

begge Sider af en Korridor, som belyses fra Enderne. Denne Disposition af Cellerne misbilliges almindeligt. Den koncentrerer Larmen stærkt og tillader Patienterne gjensidig at agitere hinanden. Denne Bygning har ogsaa paa Sachsenberg et meget mørkt og alvorligt Præg. De enkelte Celler belyses fra oven.

83

Anstalten var beregnet paa 500 Afsindige, Helbredelige og Uhelbredelige, og Omkostningerne vare anslaaede til 800.000 Gylden foruden Inventarium, hvortil foreløbig var kalkuleret 200.000.

Planen har optaget Hovedlinierne af Pragerplanen, men dertil knyttet andre, som berøve Anlægget den smukke Simpelt, der karakteriserer hin Anstalt, og tilvejebringe et Komplex af flere tildels meget indknebne, ganske indbyggede Gaarde. Bygningen er næsten helt igjennem tre Etager. Denne Anstalt vil, hvis den ellers nu kommer til Udførelse, sandsynligvis faae sine væsentlige Fordele, da *Riedel* har arbejdet paa Planen, uagtet han, som en varm Forfægter af den damerowske Idee, den han betegner som Psychiatriens Blomst, af al Magt protesterer imod enhver Andel saavel i den fuldkomne Sammenblanding af Kurable og Inkurable, som her vil finde Sted, som i den mislige Beliggenhed, der er bleven valgt for denne Anstalt: paa Glacieren nemlig mellem det egentlige Wien og Forstæderne.

Et endnu større Misgreb har man begaaet i Bajern. I over en halv Snes Aar har man her forberedt Forbedringer i Daarevæsenet ved jevnlig at sende Læger paa Rejser, dog kun, som det synes, for at lægge deres Rapporter *ad acta*. Imidlertid begyndte man tillige Opførelsen af en Anstalt ved *Erlangen* for 130 Patienter. Lægelig Medvirkning blev ikke benyttet ved dette Anlæg, og i Mangel af en selvstændig Plan valgte man at kopiere den bekjendte stjerneformige Anstalt i Glasgow. Denne havde dengang rigtignok endnu et traditionelt Renomee, men Tilfældets Ironi vilde, at netop paa samme Tid som man omsider i Sommeren 1846 aabnede Erlangeranstalten,

84

solgte man i Glasgow dens Original til Arbejdshus, som uhensigtsmæssig for Daarevæsenets Brug.

Denne Anstalt staaer altsaa allerede nu, to Aar efter at have begyndt sin Virksomhed, som en slaaende Anachronisme. Den er overfyldt med Helbredelige og Uhelbredelige imellem hinanden, har ret smukke, men saa uhensigtsmæssigt beliggende Lokalteter, at den ikke engang kan tilvejebringe en skarp Sondring mellem Kjønnene, og overhovedet maa føle sig betydelig generet i sin Virksomhed.

Den ligger desuden saa tæt ved Byen, at den maaskee om faae Aar vil ligge i den. Hvad der synes at være denne Anstalts bedste Side, er dens administrative Forhold, imidlertid mangler ogsaa her den samme Selvstændighed som i Bygningsanlægget, idet dens Statuter, Instruktioner o.s.v. ere Ord til andet optagne efter Winnenthal i Würtemberg: det er at ønske at dette Laan maa bære bedre Renter end det skotske.

England

Vi gaae nu over til at betragte de *engelske* Daareanstalter; og maa da først gjore den almindelige Bemærkning, af naar man seer bort fra den forskjellige Grad, hvori Humaniteten har vundet Sejr over Inhumaniteten i disse – Gradationer, der da ogsaa forekomme skarpt nok udprægede i Tydskland – og naar man kun lægger et saadant Udvalg af de nyeste og bedste offentlige Anstalter, hvorigjennem de Principer udtale sig, som i det Hele have skaffet sig Anerkjendelse i England, til Grund for Betragtningen, saa

viser der sig her en mindre Forskjellighed i de væsentligste ledende Ideer end i Tydskland, og de engelske Anstalters Ejendommeligheder lade sig derfor fuldstændigere sammenfatte i een Skildring.

85

Det samme Princip, som overalt i Tydskland har fundet Anerkjendelse med Hensyn til Vigtigheden af en landlig Beliggenhed, gjør sig ogsaa for det meste gjældende ved de engelske Asyler – dette er det officielle Navn paa Daareanstalterne hinsides Kanalen.

Den Kommission, hvem Tilsynet med det engelske Daarevæsen er overdraget (Commissioners in lunacy*) har fastsat visse Regler, som blive at iagttage ved Valget af Beliggenheden for Asyler; dog har dette hverken forhindret en vis Vaklen i dette Punkt, eller flere uheldige Valg af Situationen, selv for ganske nye Anstalter, og medens mange af dem Intet lade tilbage at ønske i Henseende til Beliggenhedens Salubritet (*gavnlig indflydelse, red.*), Skjönhed og Isolation, gives der dem, som ingenlunde besidde disse Fordele. Saaledes finder man ikke ganske sjældent betydelige Fabrik anlæg og andre forstyrrende Elementer i deres Nærhed. Neppe hundrede Skridt fra de yderste Bygninger af *Hanwell* afskærer Jernbanen fra London til Bristol den venlige Udsigt, og et af Asylerne i Yorkshire maa finde sig i, at et Banetog hver halve Time passerer tvers over Grunden og saa tæt forbi Vinduerne, at disse i en af Fløjene kun med visse Vinde kunne aabnes for Kuldampen. Man griber vel det Parti, at erklære det for en Adspredelse for Patienterne, og man synes paa sine Steder virkelig at mene det: saaledes har man nylig approberet Valget af en Byggegrund for et nyt Asyl i Middlesex, der vil stille dette i samme Forhold til en anden Jernbane som *Hanwell*. En saadan

*) Se angaaende Hovedtrækkene af det engelske Daarevæsens Organisation Artiklen „Daarevæsenet i England” i Ugeskrift for Læger, anden Række III. 20—21.

86

Forbipassage har nu i England maaskee heller ikke det at betyde, som den vilde have i Danmark; men at man i det Hele erkjender Nødvendigheden af en nogenlunde isoleret Beliggenhed, derom vidne de betydelige Opofrelser, man paa andre Steder gjør, for at sikre eller vedligeholde den, i det man, for at nævne et Exempel, i *Morningside-Asylet* ved Edinburgh i afvigte Februar Maaned var i Færd med, tildels ved Patienternes Hjælp, at grave en Tunnel paa omtrent 400 Skridt, for at slippe en ikke meget befaret Vej over Grunden.

Den betydelige Störrelse af flere engelske Asyler gjør Indtrykket af disse Anstalter undertiden højst imponerende, saa meget mere som et saadant Etablissemments storartede Karakter gjerne udtaler sig gjennem en tilsvarende Arkitektur. Den engelsk-gothiske Bygningsstil er optaget i mange Asyler, og ligesom denne Arkitektur overhovedet har ikke ubetydelige Fordele for Daarevæsenets Öjemed, i det den med sine taarnagtige Fremspring, sin Afvexling af større og mindre Vinduer, og sit mindre strenge Krav paa Regelmæssighed og Symmetri, letter Anbringelsen af mange Bilokaliteter, villigt föjer sig efter Husets indvendige Indretning og tilsteder eventuelle Tilbygninger og Udvidelser, tiden at gjøre den oprindelige Plan Afbræk i arkitektonisk Henseende, – saaledes bidrager den i sine forskjellige Variationer ligesaa meget til at give selve Bygningerne i de *mindre* Asyler et hjemligt og hyggeligt Præg, der langt overgaaer de tydske Anstalters, som til at paatrykke de *större* af dem en alvorlig og imposant Karakter.

I det Hele taget maa det bemærkes, at naar der har været talt og skrevet saa meget om de

engelske Daareanstalters enorme Störrelse, saa træffer denne

87

Daddel dem dog kun undtagelsesvis. Blandt samtlige det egentlige Englands offentlige Asyler, 31 i Tallet, have de allerfleste fra 150 til 300 Patienter, sex Asyler have endog under 100, og kun fire over 400, nemlig *Lancaster* med 650, *Wakefield* i det vestlige Yorkshire med 450 (udvides nu til 700,) *Springfield* i Surreyshire med 430 (udvides til 800) og *Hanwell* i Middlesex med 980, hvortil endnu kommer det ovenomtalte andet Asyl for Middlesex, der skal afhjælpe den Trang, Hanwell langtfra formaaer at tilfredsstille, og som projekteres med næsten ligesaa mange Patienter, siden en længe omventileret Udvidelse af den nævnte Anstalt til det dobbelte Omfang er blevet opgivet.

De skotske Asyler have i det Hele samme Störrelse som Pluraliteten af de engelske: kun *Morningside* ved Edinburgh og den nye Anstalt ved *Glasgow* har hver 500 Patienter. Ligesom vi have seet at de nyere tydske Anstalter ikke binde deres Plan til bestemte Hovedlinier, saaledes findes der ogsaa i England temmelig megen Variation i Asylernes Generalplaner. I det Hele er den Idee, at samle de administrative og økonomiske Lokaler i et Middelparti, hvorom Patientbygningerne for hvert Kjon slutte sig, mere skarpt udtalt i de nyere engelske Asyler end i flere tydske. Kors- eller Stjerneformen findes, saa vidt vi vide, endnu kun i et Asyl ved *Bodmin* i Cornwall, hvor Stjernen endog har 6 Straaler, og den ældre kors-formige Glasgoweranstalt, hvorigjennem denne Plan i sin Tid vandt en vis Celebritet, og hvis Beliggenhed midt i Byen var ligesaa uheldig som dens Omfang utilfredsstillende, er nu remplaceret ved en gothisk Pragtbygning, *Glasgow Royal Asylum*, opført af Sandsten i Form af

88

to aabne Rektangler, 3 engelske Mil fra Staden. Derimod findes ikke faa Anstalter opførte efter den saakaldte H-Form, hvoraf nogle ved at forlænge Tverbygningen til begge Sider ere forvandlede til et dobbelt Kors, en Plan, som bibeholder de Fordele, Stjerneformen, som enhver anden besidder, uden at dele dens væsentligste Ulempe, Umuligheden nemlig af at sondre behørigt skarpt mellem Kjonnene i et *enkelt* Kors. Imidlertid synes man dog temmelig almindeligt at komme til den Erkjendelse, at *den brudte Linieform* under forskellige Modifikationer forbinder flest Fordele med færrest Mangler, ligesom ogsaa Principet af kontinuerende Bygninger saa at sige kun finder Undtagelse i de Anstalter, hvor nødvendige Udvidelser ikke have kunnet iværksættes undtagen ved isolerede Bygninger. Dette har f. Ex. været Tilfældet i Lancasterasylet, hvor en oprindelig ret hensigtsmæssig Bygning, paa Grund af sin indeklemte Beliggenhed mellem en høj Bakke og en Mose, er bleven fordærvet ved en paa en ganske unaturlig Maade indskudt Fløj, og i *Wakefield*, hvor der ikke langt fra det oprindelige H-formige Asyl nu bliver opført en kæmpemæssig linieformig Bygning paa 4 Etager.

En saadan Höjde af Bygningerne er imidlertid heller ikke almindelig i England. De fleste Asyler have kun to, højst tre Etager: selv *Hanwell* med sine 1000 Patienter har ikke mere end to, med Undtagelse af en forholdsvis ringe Del af det uhyre Bygningsanlæg, hvor den tredie kun er kommet til paa Grund af Terrainets Ujevnhed; og her som i Tydskland erkjender man tilfulde Ulemperne af altfor høje Bygninger.

Vi have alt ovenfor (S. 43) bemærket, at det psykiatriske Hensyn endnu ikke er kommet til sin fulde Ret i

89

det engelske Anstaltsvæsen ved Siden af det rent humanistiske. Dette sees blandt Andet tydeligt af det Forhold, hvori Asylerne stiller de helbredelige Afsindige til de Uhelbredelige. En Klassifikation efter dette Hensyn vilde vel efter flere af de nyere Asylers Byggeplaner ikke ligefrem være en Umulighed, men den kan paa ingen Maade siges at være givet i Bygningsforholdene. Endnu er den heller intetsteds gennemført, og vilde i ethvert Fald ikke *kunne* gennemføres paa en Maade, der realiserede Kombinationsideen saaledes, som vi finde det i de tyske Helbredelses- og Plejeanstalter. Men hvorvel Helbredelige og Uhelbredelige saaledes i Virkeligheden ere saa fuldstændigt sammenblandede i de engelske Asyl, at disse med en vis Föje netop bære et Navn, som mere antyder Daareanstaltens humanistiske end dens lægelige Side, ere dog ikke alle Daarelægerne blinde for Manglerne ved et System, der ikke kan andet end stille deres egen Virksomhed som *Læger* i Baggrunden; og paa flere Steder har man paatænkt at afhjælpe disse Mangler paa en Maade, som virkelig antyder en Tilnærmelse til tyske Principer angaaende dette Punkt. I Lancashire, hvor det store *Lancaster-Asyl* med 650 Patienter baade er for lille, og ligger for afsides til at tilfredsstille Grevskabets Trang, projekteres der saaledes Opførelsen af to mindre Asyl, ved *Manchester* og *Liverpool*, hvert paa omtrent 200 Patienter; og Hensigten er da (efter den residerende Læge ved Lancaster-Asylet, *Mr. Gaskell*) i disse tvende Anstalter kun at optage friskere Tilfælde, og da væsentligt at benytte det nuværende Lancaster-Asyl som Evakuations-anstalt for forældede Tilfælde; hvilket i Virkeligheden omtrent vil gaae ud paa en absolut Adskillelse mellem Helbredelses- og Plejeanstalter. En lignende Plan har

90

blandt andre været bragt i Forslag, for at bøde paa det ideligt voxende Omfang af Hanwell, men kom ikke til Udførelse. Derimod er man i indeværende Aar i Færd med at give Surrey-Asylet ved *Springfield* en Udvidelse ved at opføre to nye Flöje for 400 Patienter, saaledes at de slutte sig til de bagved Patientbygningerne beliggende Økonomibygninger i en med det ældre Bygningsanlæg parallel Linie. Efter Opgivelse af Surrey-Asylets besøgende Læge, *Sir Alexander Morison*, agter man nu i denne nye Bygning at overflytte de "forældede" Tilfælde fra det oprindelige Asyl, og da fremdeles kun at optage friske Tilfælde i de ældre Bygninger. Man vil let see, at dette i Gjærningen vil blive en relativ Forbindelse mellem Helbredelige og Uhelbredelige, hvorvel vi ikke have Grund til at antage Udvidelsesplanen for at være lagt med tyske Principer for Öje. Det tyske Anstaltsvæsen er overhovedet meget lidt kjendt i England, men netop fordi denne Plan saaledes, uafhængigt af noget bestemt Forbillede, ja næsten, som det synes, halv ubevidst stræber mod samme Endemaal som det tyske Anstaltsvæsen, turde den indeholde et væsentligt Argument for Rigtigheden af et Princip, der ligesom danner Sammenstødspunktet for aldeles forskellige Veje. I Tydskland ere de kombinerede Helbredelses- og Plejeanstalter nemlig blevne til som Resultatet af en klar og bevidst Stræben efter at sammenknytte det unaturlig Adskilte – her see vi derimod en lignende Kombination udvikle sig næsten uvilkaarligt gennem Forholdenes Magt, der tvinge til at adskille hvad der fejltagtig har været forenet, for at blive Herre over det overhaandtagende Stof. Hist er det lægelige Hensyn, som har ledet til Ideen, at stille de Helbredelige og Uhelbredelige i

91

Nærheden af hinanden: her er det væsentlig humanistiske, eller om man vil disciplinariske Hensyn, som begynde at aabne Öjnene for Nødvendigheden af at fjerne de forældede Tilfælde i en vis Afstand fra de friske. Forholdet bliver i Hovedsagen det samme, og

saaledes forekommer det os ikke usandsynligt, at *Surrey-Asylet*, om den nævnte Plan til Patienternes Fordeling i den ny og den ældre Bygning maa blive overholdt, kunde komme til at betegne Begyndelsen af en ny Periode i det engelske Asylvæsens Historie, omendskjönt den bestaaende Sammenblanding mellem Helbredelige og Uhelbredelige hænger for nøje sammen med den underordnede Rolle, det lægelige Element spiller i hele det engelske Anstaltsvæsen, til at man kan vente en *almindelig* Forandring i dette Punkt, inden den hele lægelige Side af Institutionen har skaffet sig mere Anerkjendelse. Allerede den Omstændighed, at Bygningsforholdene ingen Adskillelse konstituere mellem Helbredelige og Uhelbredelige, maa naturligvis indskrænke Antallet af Klasserne og de tilsvarende Afdelinger af Bygningerne i de engelske Asylter langt mere end i de tyske Anstalter. Men hvad der ogsaa bidrager til at simplificere Klassifikationen, er, at medens de offentlige Anstalter i Tydskland altid ere beregnede paa alle Samfundsklasser, er dette i Reglen ikke Tilfældet i England. De højere Klasser anbringes her fornemmelig i Privatanstalter*), af

*) Der gives i England en Mængde Privatanstalter (*licensed houses*), som alle staae under Opsigt af *Commissioners in lunacy*. Alene i London og de nærmeste Landsbyer vare i Midten af 1847 2,853 Afsindige anbragte i 49 saadanne kontrollerede Privatanstalter, af hvilke 10 havde 50 Patienter og derover, hvoriblandt to paa omtrent 300, to paa over 400 og et (*Bethnal-Green*) endogsaa paa 600 Patienter.

92

hvilke mange dog tillige optage Fattige; men *Grevskabs-asylterne*, som egentlig repræsenterer det engelske Daarevæsen i dettes forbedrede Skikkelse, optage kun undtagelsesvis Afsindige af de højere Stænder. I Skotland er Anstalterne for de højere Klasser vel tildels paa lignende Maade adskilte fra Asylterne for de Fattige, og den nye Glasgoweransfalt bestaaer af to ganske afsondrede Bygninger, den ene for 300 Fattige, den anden, udstyret med en til Overdaadighed grændsende Elegans, for 300 af de højere Klasser; men flere af de skotske Anstalter nærme sig derved, at de optage Afsindige af alle Stænder, som i flere andre Punkter, noget til de tyske.

Klassifikationen i de engelske Asylter skeer altsaa væsentligt efter disciplinariske Hensyn, ja paa sine Steder kunde man fristes til at sige, at Klassifikationen er aldeles vilkaarlig, eller at den mere eksisterer af Navn end i Virkeligheden, da Bygningsforholdene i mange af de ældre Anstalter ikke understøtte den, og man i nogle endog *principmæssigt* fordeler de Urolige mellem de Rolige. Man hører derfor ogsaa i England langt hyppigere om Ulykkestilfælde som Følge af farlige Patienters Sammenblanding mellem de øvrige, end i Tydskland. Forøvrigt har Klassifikationen vel heller ikke den Betydning i England som i Tydskland med de engelske Asylters nuværende Organisation, dels fordi det lægelige Moment i Anstaltsvæsenet endnu bestandig staaer saa meget i Baggrunden, dels fordi den store Masse af Uhelbredelige i Asylterne (i Gjennemsnit 3/4) altid gjør den mindre væsentlig for en stor Del af Patienterne. Det kunde vel ogsaa være, at den *engelske Nationalitet* har en væsentlig Andel i, at man uagtet denne temmelig principløse Sammenblanding dog alligevel i Reglen træffer mere Stilhed og

93

Ro i de engelske Asylter end man under lige Forhold upaatvivlelig vilde finde i de tyske Anstalter; og vi komme her atter tilbage til den Sætning, at man ikke ubetinget maa bedømme det ene Lands Daarevæsen efter de Principer, som have viist sig gyldige i det

andet.

De *nyere* Asyler stræbe imidlertid umiskjendeligt efter en i Bygningsforholdene grundet og paa Behandlingen beregnet Sondring af Patienterne, men intetsteds er den dog saa markeret som i Tydskland, og om man end ogsaa i England *som oftest* søger at eliminere de forstyrrende Elementer fra Bygningsanlæggets Midte, saa kjender man dog ikke til noget, som svarer til de tydske Anstalters Celleanlæg, med mindre man vilde sige, at et engelsk Asyl er eet stort Celleanlæg, hvad der i visse Maader vel kunde gjælde om adskillige af de ældre. Som Følge heraf spiller Isolationen saa godt som heller ingen Rolle i England, eller anvendes i det højeste kun temporært i disciplinariske Öjemed eller som et Slags Korrektionsmiddel til Understøttelse for det meget yndede ikketvangs-System. I *Skotland* derimod, hvor man i det Hele begynder at emancipere sig stærkt fra de nedarvede Principer, som det vistnok i mange Henseender vilde være godt, om de engelske Asyler kunde løsrive sig fra, og hvor Daarevæsenets lægelige Side overhovedet synes at være kommet mere til sin Ret, finder man i flere Anstalter en mere principmæssig Klassifikation, hvis Nødvendighed ogsaa synes betinget af de skotsk Afsindiges mere hæftige Karakter. Den ny *Glasgower*-anstalt har ikke faa Celler, hvis Indretning og Afbenyttelse er fuldkommen analog med de tydske Cellers, ja det for 8 Aar siden opførte *Morningside-Asyl* ved

94

Edinburgh har anbragt sine ustyrlige Patienter i en isoleret Enetages-Bygning, der i alt Væsentligt er konstrueret som et tydsk Celleanlæg, og denne Anstalt har altsaa realiseret, hvad der uagtet den ovenfor omtalte almindelige Praxis i England, og uagtet Forholdene her virkelig synes, fra en vis Side betragtet, at retfærdiggjøre den mindre strengt gennemførte Klassifikation, dog aabenbart hører til flere af de engelske Daarelægers fromme Ønsker, nemlig en paa selve Bygningsforholdene beroende Udsondring af de forstyrrende Elementer fra de rolige.

De engelske Asyler staae altsaa hvad dette væsentlige Punkt angaaer, i det Hele tilbage for de tydske, og forsaavidt som Bygningsforholdenes Mangler i denne Henseende foranledige færre Klager end de upaatvivlelig vilde gjøre paa tydsk Grund, saa hidrører dette vistnok langtfra alene fra de ovenantydende nationale Forskjelligheder i Sindssygdommenes og de Afsindiges Karakter, men staaer sikkerligt for en ikke ringe Del i Forbindelse med det engelske Anstaltsvæsens Standpunkt overhovedet, i det dette væsentligt lader sig nøje med at have tilfredsstillet de humanistiske Formaal og saa at sige kun tager den egentlig psykiatriske Virksomhed med hvor den ligger paa den engang betraadte Vej. Men i eet Punkt synes Klassifikationsprinciperne at være paa Veje til at give de engelske Anstalter et stort Fortrin for de tydske, idet man allerede nu ikke sjældent finder mere eller mindre skarpt adskilte Afdelinger i Asylerne *for afsindige Forbrydere*, Afdelinger, som der viser sig en aabenbar Tendens til at indrette paa endnu flere Steder og under en endnu skarpere Afsondring fra de øvrige Patienter, end de nuværende Bygningsforhold i

95

mange Asyler tillade; ikke at tale om de Bestræbelser, man i flere Aar har fortsat, for at tilvejebringe en fuldkommen Udsondring af dette uheldige Element fra Asylerne, som man i Tydskland ikke engang synes at tænke paa at fjerne fra Anstalterne*). Ogsaa i England gjenlyde næsten alle ikke ganske nye Anstalter af Klager over

utilstrækkelig *Plads*. Tildels kommer dette nu aabenbart af Asylernes Utilstrækkelighed til at optage det Antal Afsindige, som trænger til Anbringelse deri, men det lader sig heller ikke nægte, at et engelsk Asyl i Reglen langt mindre end et tydsk er skikket til at optage et større Antal Patienter, end det, hvorpaa det oprindelig er beregnet. Medens nemlig de tydske Anstalter koncentrere Patienternes Sovelokaler i temmelig store Sale, udbrede de engelske Asylere dem fortrinsvis i enkelte Celler, hvorved der i Forhold kommer en større Plads paa hver enkelt Patient, uden at dog en Sammenlægning af flere er praktikabel uden væsentlige Ulemper. Der gives vel et Parti af de engelske Daarelæger, som stride med megen Varme for fælles Sovelokaler, og de skotske Anstalter have ogsaa her gaaet foran med et selvstændigt Exempel**), men det er dog kun i enkelte

*) 1ste Januar 1847 fandtes der i samtlige engelske Asylere ialt 337 afsindige Forbrydere (*Criminal Lunatics*) hvoraf over 200 i større Separatafdelinger af forskellige Asylere, navnlig i *Lancaster*, *Hanwell* og *Kent*, og især i *Bethlem*, der alene har over 100, og væsentlig ved denne talrige Afdeling vedligeholder den Interesse, som det for Resten ingenlunde kan gjøre Krav paa. Det har været *paatænkt*, udelukkende at gjøre *Bethlem* til Asyl for denne Klasse Afsindige.

**) Det oftere nævnte *Glasgow Royal Asylum*, der opførtes i 1844 efter sin nuværende Bestyrers Dr. *Hutchesons* Plan, har i den indvendige Indretning i Grunden nok saa megen Lighed med de tydske Anstalter, som med Pluraliteten af de engelske.

96

af de nyere engelske Asylere, at dette Princip har kunnet trænge igjennem efter en nogenlunde stor Maalestok, især siden Dr. *Conolly*, der i Alt hvad Daarevæsenet angaaer, gjælder for en vægtig Autoritet, har lagt et Lod i Vægtskaalen til den modsatte Side, ved at erklære det for aldeles utilraadeligt at lade mere end højst en Trediedel af Patienterne sove i store Sale. Man forundres over et Princip, som dette, naar man seer, hvor godt det modsatte gaaer an i Tydskland; men rimeligvis er det de nationale Sædvaner, som gjøre sig gjældende.

De engelske Asylere indeholde altsaa i Reglen en meget stor Mængde smaa Celler, som ingenlunde kunne sammenstilles med de tydske, idet de allene ere bestemte til Sovekamre, og kun ganske undtagelsesvis og næsten altid kun i Timevis tjene til Isolation. Om Dagen opholde Patienterne sig vel i Fællesværelser, men af disse er der i Reglen færre og mindre end i de tydske Anstalter, og *Korridorerne* ere ligesaa meget som Værelserne bestemte til Opholdssted for Patienterne. De ere derfor overalt opvarmede, have en meget betydelig Brede, sjeldent under 6 Alen, paa nogle Steder bredere (i *Glasgow* f. Ex. tildels 7 til 8 Alen), og danne ofte meget smukke Lokaler, belagte med Fliser, eller med bonede Gulve, hvælvede Lofter, og sirlige Kaminer: dog ere de i de ældre Anstalter ofte anlagte mellem en dobbelt Cellerække, hvorved de kun faae Endelys, og som Følge deraf ere noget mørke. Fremdeles ere de i Reglen ikke, saaledes som de tydske Korridorer, fortløbende gjennem hele Husets Længde, men naar de ikke ligge

97

mellem en dobbelt Cellerække, sædvanlig afbrudte af Opholds- Arbejds- eller Spiseværelser, hvorved disse, vistnok ikke uden væsentlige Ulemper, idelig maa tjene til Gjennemgang fra den ene Afdeling af Asylet til det andet – en Omstændighed, som ogsaa gjør Klassifikationen megen Afbræk.

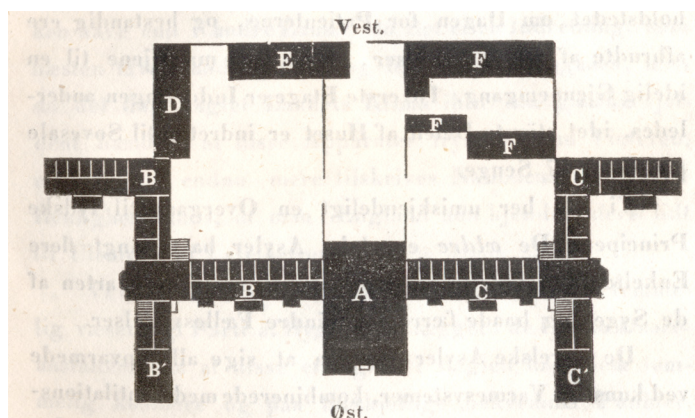
En Anstalt, der bedre end de fleste kunde tjene som Typus for de *nyere* engelske Asylere, baade med Hensyn til Generalplanen og Bygningens indvendige Indretning, er *North and*

*East Riding of York Pauper Asylum**

*) Yorkshire har foruden Asylerne *The Retreat*, den bekendte Kvækeranstalt, (Dr. *Thurnam*) med 100, og det ovenfor S. 42 Anm. omtalte *York Lunatic Asylum* (Mr. *Metcalf*) med 150 Patienter, endnu to offentlige Grevskabsasylter udelukkende for Fattige, nemlig *Wakefield for West Riding* (Dr. *Corsellis*), og det ovennævnte, der bestyres af Dr. *Hill*.

Dette Asyl blev paabegyndt i 1845 og aabnedes i Sommeren 1847 for 140 Fattige af begge Kjøn. Det ligger omtrent to engelske Mil fra York paa en frugtbar Slette ikke langt fra Ousefloden. Det er en to Etages Bygning, opført af røde Teglsten i den elisabethske Stil efter nedenstaaende Generalplan.

Vest.

Øst.

98

A. Centralpartiet, med Hovedindgangen, indeholder i nederste Etage Lægebolig (Asylet har kun een Læge), Dispensatorium og Forretningsværelser, i øverste Officiantlokaler og Kapel, i Kjelderetagen Kjøkken.

B. B. B. er Afdelingen for Fruentimmer.

C. C. C. Afdelingen for Mandfolk. De to bageste Fløje ere fortrinsvis anviste de urenlige Patienter De to forreste, B og C, ere i nederste Etage indrettede til Arbejdsværelser og Værksteder, i øverste til Sygestuer.

D. Vaskeri.

E. Forskjellige Magasiner.

F. F. F. Stalde og Udhuse, Indkjørsel fra Vest.

Sidepartierne i det ovenstaaende Grundrids af Stueetagen vise, hvorledes Pluraliteten af Værelserne er Enkeltceller, medens de brede Korridorer danne Hovedopholdstedet om Dagen for Patienterne, og bestandig ere afbrudte af større Værelser, der altsaa maa tjene til en idelig Gjennemgang. I øverste Etage er Inddelingen anderledes, idet største Delen af Huset er indrettet til Sovesale paa 6 til 17 Senge.

Vi see her umiskjendeligt en Overgang til tyske Principer. De *ældre* engelske Asylter have langt flere Enkeltceller, (i dette have de neppe for Fjerdeparten af de Syge) og baade færre og mindre Fællesværelser.

De engelske Asyler ere saa at sige alle opvarmede ved kunstige Varmesystemer, kombinerede med Ventilationsapparater, der ikke synes at lade meget tilbage at ønske. Dette gjælder i mindre Grad om Anstaltens Opvarmning, der paa mange Steder tillige er understøttet af Kaminer, som man uagtet Englands milde Vinter ikke allevegne troer at kunne undvære, men som man til Forebyggelse

99

af Ulykkestilfælde da maa tilgittre paa en Maade, som mere eller mindre maa erindre Patienterne om deres Opholdssted Imidlertid bliver man sjældent eller intetsteds staaende ved Kaminer alene*): sædvanligt udgjør som sagt ophedet Luft, Vand eller Damp Hovedkilden til Varmen i Asylerne, og i de fleste af disse synes man at foretrække forskellige Modifikationer af Dr. *Reids* Varme-og Ventilationssystem. Den store Nybygning i Wakefield bliver f. Ex. helt igjennem opvarmet og ventileret efter dette System. Den ypperlige Ventilation har vistnok en væsentlig Andel i, at man i de engelske Asyler endnu mindre end i Tydskland sporer Noget, som kunde udledes fra de Afsindiges formentlige specifikke Uddunstning. I denne Henseende ere de overalt indrettede Waterclosets vel heller ikke uden Fortjeneste, som man i England bedre kan have end i andre Lande, da det er en Indretning, som næsten Hvermand kjender og forstaaer at omgaaes, men da det dog uagtet Landets Klima ikke saa ganske sjældent hændes, at disse Apparater fryse til om Vinteren, maa det vel endnu mere tilskrives Nationens raffinerede Renlighedssands, at man i England kun kjender yderst lidt til Ulemper af Latrinerne.

Vi have seet, at *Badeapparaterne* udgjøre et temmelig væsentligt Parti af Bygningsanlægget i de tydske Daareanstalter, saa at disse endogsaa i Reglen have dem temmelig kostbare og paa forskellige bekvemme Punkter. Ikke saa i England, hvor Bygningsforholdene kun tage

*) Maaskee med Undtagelse af *St. Lukes* i London, hvor man først for to Aar siden har bragt det til overhovedet at faae Varme i Patientlokalerne.

100

et aldeles underordnet Hensyn til Badenes bekvemme Anbringelse, tilstrækkelige Omfang og hensigtsmæssige Indretning.

Badene i de ældre Asyler ere gjerne anlagte i Form af store, dybe, med Fajancefliser beklædte Kummer, som sænke sig ned i Gulvet af et lille Værelse, og hvori Patienterne, indtil 10 ad Gangen, stige ned ad en Trappe. Opvarmningen af et saadant Bad skeer gjerne ved Damprør, som ledes langs Siderne af Kummen, og er sædvanlig forbunden med saa mange Omstændigheder og tager saa lang Tid, at Applikationen af et Bad for en enkelt Patient næsten aldrig finder Sted, ligesom det er en Selvfølge, at et *saadant* Bad kun er anvendeligt for rolige Patienter, medens de urolige eller de, som have Tendens til Selvmord, saa at sige aldeles ikke kunne blive badede. I flere Anstalter f. Ex. i *Lancaster*, finder man ogsaa denne Indretning saa ubekvem, at man slet ikke benytter den, og U hensigtsmæssigheden deraf er almindelig anerkjendt af Lægerne; men ikkedestomindre vedbliver man at anlægge Badene paa samme Maade i flere nye Anstalter, saaledes i Nybygningen i Wakefield, uagtet Dr. *Corsellis's* Bestræbelser forat faae dem indrettede efter et andet Mønster.

I det Hele taget synes dog de nyere Anstalter at foretrække Badekar for enkelte Patienter, og af dem findes da gjerne et i hver Etage af de forskellige Fløje, men den hele Indretning vidner dog sædvanlig om, at man i Grunden betragter Badene som et halv overflødig

Toiletapparat, og staaer ofte i en paafaldende Kontrast til den Nethed og Sirlighed, som ellers hersker i alle Anstaltens Dele. Ikke sjeldent finder man f. Ex. et saadant Badeapparat hensat i et Opvaskerkjøkken, ja i

101

Morningside-Asylet ved Edinburgh findes Opvasknings-apparater, Badekar og Waterclosets anbragte i samme Lokalteter*).

Den direkte Understøttelse, som Bygningsforholdene i de engelske Asyler yde Behandlingen af de Afsindige uden Tvangsmidler, er ikke stor, og indskrænker sig i det Væsentlige til de saakaldte *Madrassværelser* (padded rooms), der bruges til Indespærring af meget uregjerlige og voldsomme Patienter, og ere opfundne af Dr. *Powell* i Nottingham, en af de første engelske Læger, som optog hint System. Det er Celler, sædvanlig mindre end de sædvanlige, der paa alle Vægge og paa den indvendige Side af Døren ere beklædte med Madrasser, fast udstoppede med Tang, Hø eller Kokosnødtrevler i en smal Træramme, og overtrukne med Sejldug, Mackintosh eller Bolster. Madrasserne ere 3 til 4 Alen høje, 1 til 1½ Alen brede og 4 til 6 Tommer tykke, opstilles langs Væggene, og fastgjøres med smalle Lister foroven og forneden, saa at de i fornødent Fald enkeltvis kunne udtages, rengjøres eller omstoppes, hvad Erfaringen dog lærer kun sjeldent behøves. Undertiden belægges Gulvet paa lignende Maade med Madrasser, og i et saadant Værelse indespærres da den urolige Patient, sædvanlig kun paa temmelig kort Tid. Af disse Værelser, hvor Madrasserne dog i nogle Anstalter, i Bethlem f. Ex. have været substituerede ved en fuldstændig Beklædning med Kork, som imidlertid hverken turde være tilstrækkelig blødt

*) Undtagelser fra denne paafaldende Ligegyldighed mod Bade findes imidlertid. Saaledes har det ovenbeskrevne Asyl for den nordlige og østlige Del af Yorkshire en Badeanstalt for hvert Kjøen, med 4 Zinkbadekar i hver, foruden to Fialbade for Sygestuerne.

102

eller stærkt, findes i de Anstalter, som ikke benytte Tvangsmidler*), efter Omstændighederne sædvanlig flere eller færre, dog ikke forholdsvis mange, ligesom overhovedet Meningerne om deres Nødvendighed ere temmelig delte, idet der endog gives store Anstalter, som have afskaffet Tvangsmidlerne, Glasgowerasylet f. Ex. , uden et eneste saadant Værelse. Imidlertid synes denne Opfindelse dog virkelig at være af væsentlig Nytte: den gjør det altid muligt at lade en maniakalsk Paroxysme rase ud uden Fare for Patienten, epileptiske Afsindige ere i et saadant Værelse bedre farne end noget andet Sted, og for støjende Patienter ere de upaatvivlelig særdeles hensigtsmæssige, idet Madrasbeklædningen dæmper Larmen som intet andet Medium.

Naar undtages, at næsten alle engelske Asyler have deres Patientgaarde og Haver indhegnede med Mure, som dog sædvanlig ere anlagte paa en saa dybt udgravet Grund, at de tillade Patienterne at see over dem, i det mindste fra den ophøjede Midte af Gaardene, ere disse Madrasværelser egentlig det Eneste i de engelske Asyler Bygningsforhold, der *falder i Öjnene* som Sikkerhedsforanstaltninger, thi Vinduesforvaringen er i England udført med saa megen Delikatesse, at den slet ikke præsenterer sig som en Kautel, hvorvel den er fuldkommen betryggende. Jernstænger findes vel i adskillige ældre Asyler, men neppe i noget nyere. I disse bestaae

*) *Bethlem* er forøvrigt, i Forbigaaende sagt. meget langt fra at have afskaffet disse: baade den og *St. Lukes*, de to eneste offentlige Anstalter i London, ere endnu Daareanstalter i den gamle Stil. hvis skumle og alvorlige Præg gjør et dobbelt uhyggeligt Indtryk ved sin Kontrast med de nyere

Anstalters aabne og venlige Karakter.

103

Vinduerne da efter sædvanligt engelsk Mønster af to ligestore Halvdele, til at skyde perpendikulært op og ned forbi hinanden, og ere enten af Træ og saaledes indrettede, at den ene Halvdel kun kan løftes og den anden sænkes 4 til 6 Tommer, eller af Støbejern. I sidste Fald staaer den nederste Halvdel fast, og fortsætter baade de horisontale og de vertikale Sprosser helt op til det øverste af Karmen, saa at der dannes et helt Gitter, hvoraf kun den nederste Halvdel har Glasruder, medens den øverste Halvdel staaer som ubevægeligt Gitter, indenfor det øverste Vindue, der kan sænkes som sædvanligt, – en Indretning, som da Arbejdet gjerne er meget smukt og nøjagtigt udført, saa at sige slet ikke sees, naar Vinduet er trukket op, og endnu mindre falder i Øjnene, naar det er sænket*). Det er forunderligt, at man næsten intetsteds i Tydskland, hvor man dog har brudt Hovederne i mange Aar for at udfinde en Vinduesforvaring, som intet Stødende har og dog tillader Aabningen af Vinduerne, har indført disse engelske Skydevinduer, i det mindste i visse Dele af Anstalterne**). Det hedder sig vel, at man intet Paafaldende bør optage i Arkitekturen, og dette kan være rigtigt, men dels turde disse Vinduers iøjnefaldende Hensigtsmæssighed snart lade dem ophøre at være påfaldende, naar først Isen var brudt, dels kan dette Hensyn dog heller ikke ubetinget stilles over andre Öjemed Men har den nationale Skik og Brug i England

*) I de Asyler, som ere opførte i den gothiske Stil, afgive Vinduernes Mønster desuden ofte i sig selv en meget god Vinduesforvaring.

***) De findes dog i den Berliner Charitees Daareafdeling.

104

bidraget meget til en saa smuk og passende Løsning af en Opgave, der andre Steder har truffet paa mange Vanskeligheder, saa er det forunderligt, at Englændernes praktiske Sands ikke har lært dem at anlægge mere hensigtsmæssige *Trapper* i deres Asyler. Det er klart, at naar smalle og stejle Trapper allerede i et Privathus medfører mangehaande Ulemper, saa maa dette dobbelt være Tilfældet i en Daareanstalt, hvor Patienternes Fremfusenhed ikke sjældent lader dem komme galt afsted paa ubekvemme Trapper, og hvor den Forstyrrelse, Transporten af uregjerlige Patienter op og ned ad Trapperne begribeligvis maa staae i omvendt Forhold til disses Bekvemhed. I Tydskland finder man derfor ogsaa overalt i de nyere, ja selv i de fleste ældre Anstalter meget brede og velkonstruerede Trapper, men i de engelske Asyler ere de næsten altid uhensigtsmæssige. Kun sjældent tillader Breden to Personer uden Besvær at passere hinanden, oftest ere de temmelig stejle, og næsten altid have de en Mængde korte Afsatser med Vindeltrin, ja ikke sjældent (i *Wakefield* f. Ex.) finder man smalle, stejle og næsten aldeles mørke Vindeltrapper. Denne Trappeanlæggenes Beskaffenhed erkjendes af de engelske Daarelæger for en stor Mangel, og at denne næsten intetsteds findes afhjulpen, skyldes rimeligvis den Omstændighed, at der kun sjældent, for ikke at sige aldrig, benyttes anden lægelig Medvirkning ved Asylernes Opførelse, end Planens Forelæggelse for *Commissioners in lunacy*, af hvilke kun et forholdsvis ringe Antal ere i Stand til at bedømme den fra et andet Synspunkt, end det rent tekniske. I dette som i flere andre Punkter vedbliver man altsaa stadigt at følge en Coutume, som mangeaarig

105

Skik og Brug har hjemlet en vis Berettigelse*), og hvis Ulemper for Patienterne man muligvis undervurderer, fordi man har vidst at neutralisere *dem*, som kunde flyde deraf for

Asylernes Økonomi og den *huslige* Tjeneste.

Det er nemlig ganske paafaldende, hvor meget der i de engelske Asylter er gjort for at lette denne. Englændernes Mesterskab i Techniken lægger sig ogsaa i deres Asylvæsen for Dagen i mangfoldige Retninger, og upaatvivleligt have de ved den Mængde Foranstaltninger af denne Natur, som næsten findes i alle Asylter, tilvejebragt baade økonomiske Besparelser og en Bekvemhed i Tjenesten, som man paa Fastlandet ikke kjender. Vi have allerede berørt, hvorledes Dampen paa mange Steder benyttes til Husets Opvarmning, *men* herved bliver man kun sjeldent staaende. Der er ikke mange Asylter, uden de have deres Dampmaskiner, som paa mangehaande Maader træder i Økonomiens Tjeneste. Vasken foretages, Maden koges, ja selv Stegevenderen drejes med Damp, og sædvanlig forsynes ved Dampmaskinens Hjælp hvert Punkt af Huset til enhver Tid paa Dagen med varmt Vand, foruden det Rørsystem, som næsten i alle Anstalterne leder koldt Vand omkring i samtlige Lokaler til de talrige Waterclosets og de utallige Vaskeapparater. Kun sjeldent seer man Maden blive baaret op ad Trapperne, sædvanlig hejses den paa givet Signal op i de forskjellige Etager, og Talerør, komplicerede Klokkesystemer eller andre sindrige Kommunikationsmidler sætte alle Asylets Punkter i gjensidig Rapport.

*) Dette gjælder dog ikke om Skotland, hvor flere Asylter ogsaa i denne Henseende skulle staae over de engelske, skjøndt i det mindste den pragtfulde Glasgoweranstalt ikke skal rose sig af magelige Trapper.

106

Gasbelysning er næsten indført overalt, og sædvanlig tilberedes da Gassen paa Stedet. Den Rolle, som Techniken altsaa spiller i de engelske Asylter, gjør naturligvis Maskinmesteren i disse Anstalter til en saare vigtig Mand; men det er ogsaa aabenbart, at hele den tekniske Side af Anstaltsvæsenet uvilkaarligt har faaet en Overvægt i England, som altfor meget stiller den psykiatriske i Baggrunden. Ja det turde neppe være for meget paastaaet, at denne Bestræbelse for at gjøre Tjenesten bekvem og Livet komfortabelt ligefrem berøver de engelske Asylter mangt et Middel, som med Fordel kunde benyttes i Daarebehandlingen*). Den indre Tjeneste i Huset udkræver med et saadant System forholdsvis saa Faa *Hænder*, at man for at beskjæftige de Syge paa mange Steder, er næved at gjøre Grevskabs-Asylterne til *Fabrikker*, hvad der vel ikke sjeldent maa stille Patienterne under de samme Forhold, som have bidraget væsentligt til Udviklingen af deres Sygdom. Ja undertiden vække Resultaterne af denne Bestræbelse efter at gjøre Tjenesten i Huset ret bekvem for Oppasserne, næsten Formodningen om, at den bidrager til at sløve disses Tjenstiver, og tjene noget nær til Bestyrkelse for *Riedels* Grundsætning, at jo bekvemmere man vil gjøre Tjenesten for Oppasserne, desto slettere Oppassere har man. I *Glasgower-Anstalten* – for at anføre et Exempel – sove de urenlige Patienter i Sale paa 18 Senge. Men for at forebygge Følgerne af Urinering i Sengene, have de hverken Straa eller Madras i disse, men ligge paa et i en Ramme udspændt Sejldug, som tillader

*) Fabrikvæsenet i England turde tildels have medført samme Følge. I de engelske Asylter findes saaledes hverken Rok eller Væv.

107

Urinen at sive igjennem *). Den løber da ned i en i Gulvet nedsænket og med Zink udforet Kasse, som befinder sig under hver Seng. Til Bekvemmelighed for Oppasserne er nu anbragt en Mekanisme i Gulvet, hvorved Omdrejningen af en Hane er nok til paa engang

at skylle samtlige Kasser ud med rent Vand; men det er saa langt fra at Luften i disse Sale vidner om Renlighed, at den neppe nogetsteds i England træffes saa slet som netop her. Et sammenlignende Blik paa hele det engelske og tydske Anstaltsvæsen, viser tydeligt nok, at det første fortrinsvis repræsenterer den humane, det sidste fortrinsvis den lægelige Side af Psychiatrien. Det kan vel være, at der i England *endnu* ikke er sørget for et forholdsvis større Antal af de Afsindige end i Tydskland, men hvor meget der end i det sidstnævnte Land paa de senere Aar er gjort til Forbedring af deres Kaar, turde det dog hinsides Kanalen gaae raskere fremad med disse Forbedringer, og den betydelige Virksomhed, de meromtalte *Commissioners in lunacy* udvikle, vil upaatvivlelig snart give England et afgjort Forspring i denne Henseende. Men medens disse Forbedringer i England fortrinsvis angaae Tilværelsens materielle Side, er der i Tydskland upaatvivlelig gjort mere for at hæve de Afsindige op til

***) En Invention af *Conolly*, som har tiltalt den engelske Renlighedssands saa meget, at disse Senge have fundet temmelig almindelig Udbredelse, uagtet det bliver aldeles uundgaaeligt at varme Sovelokalene for at Patienterne ikke skulle fryse, hvad de dog rimeligvis gjøre alligevel, ikke at tale om, at Urinens Infiltrering i Lærredet aabenbart maa begunstige dens Fordampning og Luftens Forurenselse.

108

et højere Trin i intellektuel Henseende. Man er vistnok paa den anden Side af Kanalen heller ikke uvirksom i denne Retning, men de derhenhørende Bestræbelser have dog i England i det Hele en mere humanistisk, i Tydskland en mere direkte psychiatrisk Karakter. Hist er det fornemmelig en tilfreds Tilværelse, man søger at skabe de Afsindige ved Hjælp af Adspredelse og Sysselsættelse, her ere disse Potenser fortrinsvis beregnede paa Helbredelsen, medens de Syges Velbefindende mere er et tilfældigt Biprodukt. Hist er den psychiatriske Virksomhed egentlig kun et Supplement til den humanistiske: her er det snarere denne, som danner Supplementet til hin.

Denne gjensidige Stilling af den psychiatriske Praktiks tvende Hovedretninger træder ogsaa kjendeligt frem i Daareanstaltnernes Bygningsforhold i begge disse Lande, ja næsten allerede gennem Anstaltens Ydre. Det er langt fra at det æsthetiske Hensyn er tabt af Sigte ved Anlægget af de tydske Anstalter eller i deres Bygningsstil, men i det Hele have de dog gjerne en alvorligere Karakter end de engelske, naar man undtager de enkelte af disse, hvor det imponerende Indtryk af de store Bygningsmasser er det fremherskende; og erindrer man dertil, at de offentlige Anstalter i Tydskland altid ere bestemte for Patienter af alle Samfundsklasser, altsaa ogsaa for de Stænder, for hvem lagttagelsen af hint Hensyn saa at sige hører med til Livets Fornødenheder, og hvem dets Tilsidesættelse vilde lade føle et aabenbart Savn, medens de offentlige engelske Asylers saa at sige kun ere bestemte for de lavere Klasser, som med al den engelske Nations Sands for Livets Comforts dog *i Regelen* ikke have været forvænnede i denne

109

Henseende, saa faaer allerede den store Elegans, hvormed de engelske Asylers Facader gjerne ere udstyrede, de yderst sirlige Haveanlæg og Lystpartier, hvormed de næsten altid ere omgivne, og den hele gentile Karakter, hvormed et saadant Etablissement præsenterer sig ved første Avenue, unægtelig en ganske anden Betydning. Men endnu skarpere er det humanistiske Elements Overvægt over det psychiatriske i de engelske Asylers, og det omvendte Forhold i de tydske Anstalter udtalt i de indre Bygningsforhold. De

nyere engelske Asyler synes virkelig ligesom beregnede paa at maskere Livets Alvor*); Bygningsforholdenes Hovedopgave har det aabenbart været, at gjøre Patienterne Livet saa behageligt som muligt, og den store Vægt, her lægges paa Tilvejebringelsen af *Comfort* i alle Henseender, vilde noksom vise, fra hvad Side Englænderne i Grunden betragte Daarevæsenet, selv om man ikke stundom hørte en udtalt Tvivl om Hensigtsmæssigheden af at vænne Patienter af de simple Klasser til Bekvemmeligheder og Behageligheder, som maa efterlade et føleligt Savn, naar de træde tilbage i deres tidligere trange Livsforhold, imødegaaet med den Bemærkning, at de offentlige Anstalter ikke blot skulle soulagere, men *kultivere* den Fattige. Og virkelig synes

*) Den betydelige Rolle, Religionen og Gudstjenesten spille i de engelske Asyler, kunde vel synes at tale herimod, men man maa erindre, at Nationens religiøse Karakter er nærved at have gjort Gudstjenesten og hvad dertil knytter sig, til en væsentlig Betingelse for et komfortabelt Liv, og den paafaldende større Patientfrekvens i de engelske Asylkapeller end i de tyske kan ikke andet end vække Formodning om, at Patienternes Deltagelse i Gudstjenesten mindre betragtes som et Middel, hvorved der rationelt arbejdes mod bestemte Öjemed, end som en Konvenienssag, som en Vane, man maa holde Patienten i ligesom man ikke maa lade ham vænne sig af med at holde Bordskik eller iagttage andre Sømmelighedshensyn.

110

de engelske Asyler vel skikkede til dette Öjemed, langt mere end de tyske Anstalter, der i *Regelen* neppe med Föje kunne siges at forkjæle deres Patienter, og hvor man med alt hvad Bygningsforholdene unægtelig have gjort, for at give Livet i dem et frit og venligt Præg, dog næsten altid træffer et og andet Parti af en afgjort alvorlig Karakter, hvad der unægtelig ogsaa maa betragtes som en naturlig Konsekvens af en rationel psychiatrisk Stræben, der umuligt altid kan lade sig nøje med at træde de Syge smilende i Møde. Den engelske Daarelæge sætter altsaa ikke sin Anstalts Fortrin i de samme Ting, som den tyske. Naar denne vil stille sin Anstalt i et gunstigt Lys, saa er det især de kurative Resultater og Behandlingsmaaden, som bliver fremhævet, og *Bygningensforholdenes* Anbefaling hentes fornemmeligt fra den Understøttelse, de yde den psychiatriske Behandling. Naar derimod den engelske Daarelæge vil vise sit Asvl fra den fordelagtigste Side, saa gjør han opmærksom paa, hvor omhyggeligt der sørget for de Syges *materielle Velbefindende* i alle Henseender: han roser Varme- og Ventilationsapparaterne, Bepisingens fyldestgjørende Beskaffenhed i alle Henseender, Sengeinventariets Bonitet, Beklædningens Godhed, og forsømmer Intet for at lade det falde i Öjnene, *hvor godt* Patienterne have det. Han sørger for at man bemærker de snehvide eller bonede Gulve, Værelsernes Pyntelighed, Latrinernes Renlighed, de bedækte Søjlegange, hvorunder Patienterne spadsere i Regnvejr, og alle de mangfoldige *Comforts*, hvormed de ere omgivne. Han udbreder sig med megen Interesse om Bygningernes Soliditet og ildfaste Konstruktion, og dvæler med öjensynlig Forkjærlighed ved Dampkraftens viselige Afbenyttelse i Økonomien, ved Bekvemmeligheds-

111

foranstaltningerne for den indre Tjeneste og alle de mekaniske Nemheder, man næsten ved hvert Skridt støder paa. Han glemmer vel ikke at fortælle om Helbredelsernes Forhold til Patientantallet o. s. v.; men Ønsker man at erfare noget om Midlerne, hvorved de sædvanlig ret gunstige Resultater ere opnaaede, saa henvises der som oftest blot til hine almindelige Betingelser for et komfortabelt Liv, eller der forelægges i alt Fald Journaler over det daglige Antal af de arbejdende Patienter og den ofte betydelige Masse af de

producerede Arbejder, medens man ofte forgjæves søger Spor af en individualiserende Behandling eller en egentlig videnskabelig Stræben. Anstiller en tydsk Læge en Sammenligning mellem de forskellige Anstalter, da er det igjen det psychiatriske Element i Bygningsforholdene eller i Anstalternes Virksomhed, der fornemmelig bliver Gjenstand for Kritiken, medens det. i England vel kan hænde, at Lægerne først og fremmest hente Maalestokken for Asylernes relative Fortrin fra Gulvenes Blankhed, Lagnernes Finhed og Dampmaskinens Hestekraft.

Denne underordnede Rolle, som det egentlig psychiatriske Element spiller i det engelske Daarevæsen, udtaler sig ogsaa baade i Lægernes Stilling og i hele den Maade, hvorpaa de opfatte deres Forhold, saavel til Anstalten som til Publikum. Det er bekjendt, at i de tydske Anstalter er Lægen den første Embedsmand, og i de nyere er der næsten uden Undtagelse indrømmet ham en meget betydelig Myndighed. Paa sine Steder kan man nu vistnok i denne Henseende siges at være gaaet for vidt; thi naar Lægerne ved flere tydske Anstalter ikke have ladet sig nøje med det moralske Ansvar, der ved en saadan Stilling dog sandelig til sine Tider maa kunne være

112

trykkende nok, men ogsaa have overtaget Medansvarlighed for Kassen, og for lutter administrative Details næsten maa overlade Behandlingen af de Syge til deres Underlæger og Præster, kunde man virkelig fristes til at antage en saadan Tingenes Orden for Resultatet af en iversyg og ubetimelig Bestræbelse efter at rive Magten fil sig. Men nægtes kan det dog ikke, at der ligger en rigtig Erkjendelse af det psychiatriske Elements fortrinsvise Berettigelse i Daareanstalterne til Grund for en saadan Organisation, som vel kan være geraadet paa Afveje, men derfor ikke ophører at være rigtig, ligesom den heller ingenlunde synes at være paa Veje til at blive opgivet igjen; og denne de tydske Daarelægers frie og ubundne Stilling har upaatvivlelig bidraget saare meget til at bringe Anstaltsvæsenet i dette Land ud over det Standpunkt, hvorfra det i England endnu ikke har formaaet at frigjøre sig.

Her har nemlig Daarevæsenets fortrinsvis humanistiske Tendens gjort Lægen til en temmelig underordnet Embedsmand, skjönt han gaaer og gjælder for den første paa Stedet; og Anstalternes Afhængighed af de kommunale Forhold og tildels af de private Kræfter, ved hvilke mange af dem bestaae*), har i flere Henseender forrykket hans Stilling, i det de Forholdsregler, man har troet at burde tage, for at forebygge Gjentagelsen af de Misligheder, som tidligere bleve begaaede mod de Afsindige, have gjort ham til Gjenstand for en Kontrol, der næsten kunde siges at gjøre hans egen Samvittigheds Kontrol overflødig og at berøve ham saa at sige al Selvstændighed. Lægen ved et engelsk Asyl er kontrolleret af *Commissioners in lunacy*, hvis langt overvejende Sammensætning af Ikkelæger

*) Se den ovenanførte Artikel i Ugeskrift for Læger, III.

113

neppe altid kan sikre ham den behørig Understøttelse. Han er videre kontrolleret af en ikkelægekyndig lokal Inspektionskomitee (*Committee of visitors*), som sædvanlig bestemmer Udskrivningen af hans Patienter, antager og afskediger hans Oppassere, paa nogle Steder kræver ham til Regnskab naar han anvender en Tvangstrøje, ja undertiden har Magt til at forbyde ham Brugen af visse Medikamenter, hvis han ellers overhovedet har Ret til at ordinere disse; thi i de større Asyler er det ikke altid ham selv, men ofte en anden Læge (*visiting physician*), som besørger den somatiske Del af Behandlingen, og

undertiden tillige er ham koordineret som Konsulent i den psychiske Behandling *). Fremdeles er han i sin daglige Virksomhed kontrolleret af *Matronen***), hvis Stilling undertiden aabenhart er beregnet herpaa, i det Lægen paa sine Steder (i Lancaster f. Ex.) instruxmæssigt ikke engang *maa* betræde Asylens kvindelige Afdeling,

*) I *Wakefield* er der endogsaa to besøgende Læger, som skiftevis besørge den medikamentelle Behandling.

**) *Matronen* i de engelske Anstalter fungerer baade som Overopsynskone og Oldfrue, men har i første Egenskab en langt større Myndighed, end Overopsynskonen i de tydske Anstalter, i det hun for Fruentimmerafdelingens Vedkommende fuldkommen er den residerende Læge sideordnet, ja endog sædvanlig har mere over de kvindelige Oppassere at sige, end han over de mandlige. *Matronerne* ere i Almindelighed Damer af megen Dannelse og ofte af en respektabel Forretningsdygtighed, der have stor Indflydelse paa Asylernes Anliggender, og paa hvis Mening i psychiatriske Materier der undertiden lægges lige saa megen Vægt som paa Lægernes. Saaledes er *Matronen* i *Wakefield*, den almenagtede *Mrs. Corsellis*, en af Tvangstrøjernes bestemteste Forsvarere, og danner saa at sige Kjernen for Oppositionen mod det Conollyske Ikketvangs-System, der i det Hele næsten synes at have flere Modstandere blandt *Matronerne* end blandt Lægerne.

114

uden ledsaget af hende, hvorved Kontrollen naturligvis endogsaa ophører at være gjensidig. Han er endvidere i det mindste *de facto* kontrolleret af alle de andre Funktionærer, ja selv af sine egne Oppassere, der paa flere Steder *maa* rapportere til Inspektionskomiteen aldeles uafhængigt af ham, og sluttelig er han under en Kontrol af Publikum, som i høj Grad synes at binde Hænderne paa de engelske Daarelæger. Der tilstedes nemlig et meget udstrakt Samkvem mellem Patienterne og deres Paarørende. Herved *maa* der naturligvis ikke blot paa det øjensynligste lægges Vanskeligheder i Vejen for Udøvelsen af det behørigte Herredømme over samtlige Patienternes Forhold, men Anstaltens Renommee og Anseelse *maa* for en meget stor Del derved blive afhængig af aldeles uberettigede Domme, saa meget mere som flere Anstalter aabenbart synes at ville byde Publikum en Garanti for Behandlingens Humanitet gennem de Syges egne Relationer. Som Følge heraf finder man hos mange af de engelske Daarelæger en ganske paafaldende Frygt for alt, hvad Publikum kunde synes ilde om; og det kunde vel være, at den Udbredelse, som Ikketvangs-Systemet unægtelig har faaet i England, for en stor Del er en *Captatio benevolentiae* fra Anstaltens Side mod Opinionen. Det store Publikum, der i England, som bekjendt, anseer sig selv for en kompetent Dommer i lægelige Gjenstande, og er nærvædet at anerkjendes som saadan af Lægerne, har nu engang fattet en afgjort Forkjærlighed for dette System, som ogsaa unægtelig *maa* baade frappere en flygtig Betragtning og tiltale den umiddelbare Følelse; og vi skulde derfor mene, at det i mere end een Anstalt snarere er blevet adopteret af Politik, end af Overbevisning om den virkelige Hensigtsmæssighed af en saa eksklusiv Methode; at Hensynet

115

til Publikum i det mindste har en meget stor Andel i den aabenbare Ensidighed, hvormed dets Fortrin fremhæves, og den Varsomhed, hvormed man herører dets Mangler, turde være temmelig vist. Det er kun faa Steder, hvor man i denne Henseende viser det moralske Mod, som i *Wakefield*, aabent og ligefremt at erklære sig imod Strømmen, og at tilstaae, at de engelske Daarelægernes største Fejl er den, at de forsømme at gjøre deres Videnskabs Berettigelse gjældende.

Stikordsregister

Alexander Morison	24
Altenburg	21
Badeapparater	29
Baden.....	5, 29
baden	12
Berliner Charitee	30
Bethlem.....	27, 29, 30
Bethnal-Green	25
Bicêtre.....	1
Byggeplan	5, 6, 10, 24
Bygmester Spott	10
Bygniningsforhold	33
Celle.....	7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 26, 27, 29
Commissioners in lunacy.....	22, 25, 31, 32
Conolly	4, 27, 32
Damerow	2, 10, 12, 20, 21
damerow	21
Dampmaskine.....	14, 31, 33
Den franske Daarelov af 30te Juni 1838	3
Dr. Corsellis	27, 29
Dr. Fischel.....	16
Dr. Hutcheson.....	27
Dr. Hübertz	4
Dr. Powell	29
Dr. Roller.....	14, 15
Dr. Thurnam.....	4, 27
Daareanstalt	1, 5, 6, 8, 9, 30
Eberbach	5, 18, 21
eberbach.....	20
Edinburgh	23, 26, 29
Eichberg.....	18
eichberg	20
Elsas	3
England.....	1, 2, 3, 4, 7, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35
Erlang.....	22
Erlangen	22
Esquirol.....	1
Gasbelysning	31
Gent	3
gent.....	7, 14, 16, 21, 32
Glasgow	22, 23, 25, 26, 27, 30, 31
Glasgow Royal Asylum.....	23, 27
Gräser	20
Guislain	3
Halle.....	5, 10, 12, 14, 15, 20
Hanwell	22, 23, 24, 27
Helbredelig.....	2, 3, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 24, 25
helbredelig	2, 3, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 24, 25
Helbredelsesanstalt	2, 14, 15, 16, 21
Hornheim	9, 10
Illenau	5, 10, 12, 14, 15, 16
Isolation.....	7
Isolation.....	6, 7, 8, 12, 14, 17, 21, 22, 26, 27
Jacobi.....	2, 17
Kjönsforskjel	5, 19

Klassifikation	3, 5, 7, 11, 14, 16, 19, 20, 24, 25, 26, 27
Lancaster	23, 24, 27, 29, 34
Lindpaintner	20
Liverpool	24
Madrasværelser	29
Manchester	24
Matrone	34
Mecklenborg	5
Metcalfe	4
Morningside	23, 26, 29
Mr. Gaskell	24
Mr. Metcalfe	27
Nadherny	21
Nassau	5, 18
nassau	20
North and East Riding of York Pauper Asylum	27
Nottingham	29
Opvarmning	9, 28, 29, 31
Pinel	1, 3
Prag	5, 8, 15, 16, 17, 18, 21, 23
prag	18, 31
Prof. Sommer	15, 16, 17
Psychiatri	1, 2, 3, 4, 10, 21, 32
psychiatri	1, 3, 5, 7, 20, 24, 26, 31, 32, 33, 34
Reid	9, 28
Rejse	20, 22
Riedel	15, 16, 17, 18, 21, 31
Sachsen	2, 5, 9, 10, 21
sachsen	21
sanitær	8
Snell	20
Sonnenstein	2
St. Lukes	29, 30
Standforskjel	5
Statistics of insanity	4
Stephansfeld	3
Surrey	23, 24, 25
The Retreat	27
the Retreat	4
Tvang	10, 17, 29, 30, 34
tvang	26, 34, 35
Ugeskrift for Læger	15, 23, 34
Uhelbredelig	2, 3, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 24, 25
uhelbredelig	14
Ventilation	9, 28, 33
Vinduesforvaring	30
Wakefield	23, 24, 27, 29, 31, 34, 35
Watercloset	9, 29, 31
Winnenthal	2, 22
York	4, 27
York Lunatic Asylum	4
Yorkshire	22, 23, 27, 29
Zeller	2
,	2, 3, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35
„Bibliothek for Læger,	4
„Construction and government of lunatic asylums	4

Kautel (Salmonsens) Forsigtighedsforholdsregel

